

GRZEGORZ HRYCIUK

Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski

„A my stoimy tu z misją...”¹. Grupa Radzieckich Wojsk w Niemczech – Zachodnia Grupa Wojsk w latach 1954–1994. Aspekty przemian organizacyjnych

ABSTRACT

This text examines the history of the Group of Soviet Forces in Germany, renamed the Western Group of Forces in 1988. It was the largest formation of the Soviet Army stationed outside the USSR—initially in the German Democratic Republic and, after 1990, in the eastern federal states of the Federal Republic of Germany. Drawing upon archival materials, memoirs and relevant literature, the article discusses changes in organisation, armaments and equipment, as well as the internal and external roles performed by the group's units. These units constituted the most powerful component of the United Armed Forces of the Warsaw Pact on the Western Theatre of Military Operations during the Cold War.

Pomimo olbrzymiego znaczenia, jakie dla ZSRR miała kwestia niemiecka, mimo ogromnej roli, jaką – z punktu widzenia strategicznego – pełniła radziecka obecność wojskowa we wschodniej strefie okupacyjnej

¹ Cytat z hymnu Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech (refren):

А мы стоим здесь на задании

всегда в дозоре боевом, за рубежом

солдаты группы войск, советских войск в Германии

покой земли мы бережем!

Marsz do tekstu Władymira Adrianowa (poety, dziennikarza gazety *Красная звезда*, korespondenta m.in. w Północnej Grupie Wojsk w Polsce i Grupie Radzieckich Wojsk w Niemczech) skomponował znany i popularny kompozytor Matwiej Blantier, który był m.in. autorem muzyki do słynnej „Katuszy”.

Niemiec, a od 1949 r. w Niemieckiej Republice Demokratycznej, dotkliwie brakuje – nie tylko w polskiej literaturze historycznej – opracowań dotyczących dziejów Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech (ros. *Группа советских войск в Германии/ГСВГ* – dalej: GSWG). Jest to, jak się wydaje, z jednej strony efektem swoistej ciągłości w polityce zagranicznej Rosji, będącej w znacznej mierze kontynuacją polityki Związku Radzieckiego – i niechęci do ujawniania tajemnic, które nawet w perspektywie historycznej mogłyby zdyskredytować poczynania ówczesnego kierownictwa polityczno-wojskowego. Z drugiej zaś strony przyczyną takiego stanu jest trudna do przyjęcia, nie tylko przez historyków, tendencja do maksymalnego ograniczania dostępu do archiwów wojskowych przez Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej. Restrykcje lub odmowa dostępu do akt dotyczyła zresztą niemal w takim samym stopniu zarówno historyków zagranicznych, jak i naukowców rosyjskich. Przy najmniej w przypadku archiwaliów wojskowych, dotyczy to dokładnie w takim samym stopniu lat czterdziestych, jak np. lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w.

Wśród publikacji w języku rosyjskim pierwszą próbą zaprezentowania, oczywiście w propagandowo-hagiograficznym tonie, historii i tzw. dnia powszedniego GSWG była opracowana pod patronatem „Kolegium redakcyjnego”, na czele którego stał Dowódca GSWG gen. armii Jewgienij Iwanowski, książka *На боевом посту*, wydana w 1975 r. Dwa lata później, wzbogacona „przez szereg dalszych materiałów”, opublikowana została, co można uznać za wyraz swoistej perwersji przyjaźni radziecko-(wschodnio)niemieckiej, w przekładzie także w NRD². Zawierająca kilkadziesiąt szkiców w manierze *Красной звезды* o szlaku bojowym i codziennym szkoleniu bliżej niezidentyfikowanych „n-tych” jednostek radzieckich, a także braterstwie broni między żołnierzami Armii Radzieckiej i Narodowej Armii Ludowej (dalej: NAL) NRD, przynosiła przynajmniej wiele interesujących zdjęć, a także zestawienie dowódców Grupy od 1945 r. po lata siedemdziesiąte.

Okres *glasnosti* i przemian politycznych po rozpadzie ZSRR zaowocował dwoma pracami dotyczącymi raczej ostatniego okresu istnienia grupy (już jako Zachodniej Grupy Wojsk) i wycofywania jej z terenu zjednoczonych Niemiec. Zarówno w dwujęzycznym

² Jewgeni Iwanowski, red., *Auf Gefechtposten. Ein Buch über die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland* (Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1977).

wydawnictwie albumowym³, jak i w relacji ostatniego dowódcy Grupy, gen. płk. Matwieja Burlakowa⁴, pierwszy okres jej istnienia został opisany na kilku stronach i nie wyszedł poza dotychczasowe agitacyjne w istocie schematy: demobilizacja powojenna, wszechstronna pomoc miejscowej ludności niemieckiej w aprowizacji, usuwaniu następstw wojny oraz rozminowaniu. Monografia Jurija Basistowa i Galiny Jeżowej, *Под знаком красной звезды*, nosząca obiecująco brzmiący podtytuł *Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.* w istocie dotyczy jedynie niektórych aspektów radzieckiej polityki wobec Niemiec i jeśli chodzi o problematykę wojskową, nie wnosi nic nowego⁵.

Rozczarowuje też wydana w 2019 r., a napisana zgodnie z dominującą we współczesnej Rosji narracją, popularna publikacja Dmitrija Wierchoturchowa, zdaniem którego od istnienia Grupy zależał światowy „pokój i spokój wszystkich powojennych lat”⁶. Przez dłuższy czas podstawową pracą dotyczącą radzieckich sił zbrojnych w okresie powojennym było zestawienie Witalija Fieskowa, Konstantina Kałasznikowa i Walerija Golikowa⁷. Obok wielu cennych informacji niestety zawierało szereg nieścisłości, które czasami powielane były w innych publikacjach, zwłaszcza niemieckojęzycznych. Nowa, przeredagowana i znacząco uzupełniona publikacja dotycząca historii radzieckich wojsk lądowych do 1991 r. nie tylko, że pozbawiona była wielu niedostatków pierwszej edycji, ale przyniosła też ogromną liczbę nowych ustaleń, które pomocne były przy próbie odtworzenia burzliwych przemian organizacyjnych Grupy⁸. W części dotyczącej rozwoju wojsk pancernych jej ustalenia w pewnym stopniu uzupełnia opracowanie Igora

³ Матвей Бурлаков, red., *Советские войска в Германии 1945–1994. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994. Памятный альбом. Gedenkalbum* (Москва: Молода Гвардия, 1994).

⁴ Matweij Burlakow, *Wir verabschieden uns als Freunde. Der Abzug – Aufzeichnungen des Oberkommandierenden der Westgruppe der sowjetischen Streitkräfte* (Bonn–Fribourg–Ostrava: Inno Vatio, 1994).

⁵ Юрий Басистов і Галина Ежова, *Под знаком красной звезды. Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.* (Санкт-Петербург: Знание, 2005).

⁶ Дмитрий Верхотуров, *Группа советских войск в Германии. 50 лет на грани ядерной войны* (Москва: Вече, 2019).

⁷ Виталий Феськов, Константин Калашников і Валерий Голиков, *Советская Армия в годы холодной войны (1945–1991)* (Томск: Издательство Томского университета, 2004).

⁸ Голиков, Феськов, Калашников і Сергей Слугин, *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской, cz. 1, Сухопутные войска* (Томск: Издательство НТЛ, 2013).

Drogowoz⁹. Mimo ocen krytycznych nie mało nowych informacji na temat lotnictwa przyniosła praca *Небесный страж ГСБГ* („Strażnik Nieba GSWG” *Przyp.*)¹⁰, w której autor wykorzystał – jak się wydaje – meldunki aparatu politycznego dotyczące rezultatów szkolenia bojowego i politycznego 16 (24) Armii Lotniczej (dalej: ALot) wchodzącej w skład radzieckiego kontyngentu wojskowego w Niemczech.

Problematyce GSWG sporo miejsca poświęćali badacze niemieccy. Wcześniejsze publikacje, w tym te z lat osiemdziesiątych XX w., opierały się na częściowo ujawnianych opinii publicznej Zachodu źródłach wywiadowczych i pełniły niejednokrotnie doraźne funkcje polityczne¹¹. Ze względu na trudności z dostępem do materiałów archiwalnych wiele współczesnych, wydanych już po przełomie 1989 r., prac ma charakter szkicowy i często ogranicza się do mniej lub bardziej twórczego powielania – zwłaszcza przy próbie scharakteryzowania przemian organizacyjnych i jakościowych Grupy – informacji już opublikowanych (w tym funkcjonujących np. w sieci internetowej). Rozczarowują pod tym względem nader cenne – jeśli chodzi o polityczne i społeczne aspekty stacjonowania wojsk radzieckich we wschodnich Niemczech – monografie Stefana Wolle i Ilko Saschy Kowalczuka oraz Silke Satjukow¹². Wśród publikacji niemieckich poziomem kompetencji wyróżniają się prace Matthiasa Uhla, zwłaszcza ich fragmenty poświęcone dziejom Grupy zamieszczone w pracy *BND contra Sowjetarmee*¹³ (napisanej wspólnie z Arminem Wagnerem) oraz *Krieg um Berlin?*¹⁴. Wśród publikacji o charakterze kompilacyjnym, prac autorstwa entuzjastów historii wojska i wojskowości oraz regionalistów można wymienić opracowania poświęcone dziejom miasteczka wojskowego Zossen-Wünsdorf (siedziba Dowództwa GSWG, *nota bene*

⁹ Игорь Дроговоз, *Танковый меч СССР 1945–1991* (Moskwa: Пьедестал, 1999).

¹⁰ Евгений Толмачов, *Небесный страж ГСБГ* (Kалуга: Манускрипт, 2010).

¹¹ Zob. np. interesującą skądinąd analizę Gerharda Mahlera: *Sowjetische Truppen in Deutschland. Konventionelle Bedrohung der Bundesrepublik Deutschland* (Kiel: Institut für Sicherheitspolitik, 1988); zob. też inne publikacje na ten temat: *ibid.*, 95–98.

¹² Ilko-Sascha Kowalczuk i Stefan Wolle, *Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2001); Silke Satjukow, *Besatzer. „Die Russen” in Deutschland 1945–1994* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008).

¹³ Armin Wagner i Matthias Uhl, *BND contra Sowjetarmee. Westdeutsche Militärsplionage in der DDR* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2008).

¹⁴ Uhl, *Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär- und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962* (Oldenburg: De Gruyter, 2008).

była siedziba *Oberkommando des Herres*), zarys dziejów Grupy, wykaz garnizonów NAL NRD i GSWG oraz wydaną w 2013 r. książkę, zatytułowaną *Sowjetische Truppen in Deutschland und ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994*¹⁵. Zupełnie wyjątkowy charakter noszą prace płk. Siegfrieda Lautscha, który – korzystając ze swojego doświadczenia jako oficera operacyjnego NAL NRD, biorącego udział w planowaniu operacyjnym działań 5 Armii NAL NRD – starał się przedstawić organizację i zadania Frontu Zachodniego na wypadek konfliktu wojennego w latach osiemdziesiątych zarówno przed, jak i po zmianach doktryny Układu Warszawskiego (dalej: UW)¹⁶. Temat planowania wojennego poruszyli także w sposób kompetentny Harald Nielsen¹⁷, a później Dieter Krüger¹⁸. Ciekawe ustalenia dotyczące militarnych aspektów planowania UW na Zachodnim Teatrze Działania Wojennych (dalej: ZTDW) zawarł w swoim imponującym opracowaniu Oliver Bange¹⁹. Do najlepiej poznanych i najdokładniej opracowanych kwestii należą zarówno polityczne, jak i wojskowo-ekonomiczne aspekty wycofania się jednostek Armii Radzieckiej (Armii Rosyjskiej) ze wschodnich obszarów zjednoczonych w 1990 r. Niemiec²⁰. Warto w tym kontekście

¹⁵ Hans-Georg Kampe, *Das Oberkommando der GSSD in Zossen-Wünsdorf. Zentrum der sowjetischen/russischen Militärpolitik in der DDR* (Hoppegarten: Verlag Dr. Erwin Meißler, 2009); Horst Lohmann, *Die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland 1945–1994. Ein historisches Abriss* (Hoppegarten: Verlag Dr. Erwin Meißler, 2010); Olaf Kersten, Hans-Georg Löffler, Reinhard Parchman i Siegfried Stoof, *Garnisonen der NVA und GSTD. Zur Nutzung der militärischen Standorte von 1871 bis 2010* (Berlin: Verlag Dr. Köster, 2011); Hans-Albert Hoffmann i Siegfried Stoof, *Sowjetische Truppen in Deutschland und ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994. Geschichte, Fakten, Hintergründe* (Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013). Zob. też bogato ilustrowane opracowanie: Lutz Freundt i Stefan Büttner, *Rote Plätze. Russische Militärflugplätze. Deutschland 1945–1994. Fliegerhorste – Aerodrome – Militärbrachen* (Berlin: Aerolit, 2007).

¹⁶ Zob. przede wszystkim Siegfried Lautsch, *Kriegsschauplatz Deutschland. Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers* (Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2013).

¹⁷ Harald Nielsen, *Die DDR und die Kernwaffen Die nukleare Rolle der Nationalen Volksarmee im Warschauer Pakt* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1998).

¹⁸ Dieter Krüger, *Am Abgrund. Das Zeitalter der Bündnisse-Nordatlantische Allianz und Warschauer Pakt 1947 bis 1991* (Berlin: Parzellers Buchverlag, 2013).

¹⁹ Oliver Bange, *Sicherheit und Staat. Die Bündnis- und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2017).

²⁰ Z bogatej literatury, poza wzmiankowanymi już „wspomnieniami” Matwieja Burlakowa (Burlakow, *Wir verabschieden*), wymienić należy materiałowe opracowanie gen. mjr Harmuta Foertscha: Harmut Foertsch, „Germany”, w Svetozar Nađović, Foertsch, Imre Karácsóny i Zdzisław Ostrowski, *The Great Withdrawal. Withdrawal of the Soviet – Russian Army from Central Europe 1990–1994* (Bratislava: Ministry of Defence of Slovak Republic, 2005),

wskazać na działalność publikacyjną jedyne w swoim rodzaju Muzeum w Karlshorst, które przygotowując wystawy na temat obecności radzieckiej w Niemczech Wschodnich, wydało kilka prac – katalogów – zawierających obok kompetentnych tekstów takich znawców tematu jak Christoph Meißner czy Jörg Morré, dotyczących zwłaszcza ostatniego okresu pobytu żołnierzy radzieckich (rosyjskich) na obszarze Niemiec, również wspomnienia oraz niezwykle ciekawe zdjęcia Detleva Steinberga z lat 1992–1994²¹.

Znaczna liczba materiałów poświęconych historii Grupy znajduje się na portalach internetowych. Świadczenia o charakterze osobistym, w tym zdjęcia, dotyczące jednak najczęściej lat sześćdziesiątych – osiemdziesiątych XX w., znaleźć można m.in. na zarchiwizowanej już stronie www.gsvg.ru, w tym na rozbudowanych forach dyskusyjnych, poświęconych służbie czerwonoarmistów w poszczególnych jednostkach Armii Radzieckiej stacjonujących w Niemczech.

Wobec braku dostępu do oryginalnych źródeł radzieckich, ogromnej wartości nabiera dokumentacja wywiadu amerykańskiego udostępniona na stronie CIA. Znajdują się tam obok analitycznych opracowań poświęconych siłom zbrojnym ZSRR czy wojskom państw UW także dokumenty dotyczące samej Grupy, czasami niezwykle szczegółowe. Choć źródła informacji są utajone, znaczną rolę – jak się wydaje – w pozyskiwaniu danych, zwłaszcza np. fotografii sprzętu, informacji na temat przezbierania w nowe typy uzbrojenia, odegrała zapewne amerykańska misja wojskowa w Poczdamie, której członkowie mieli sporą swobodę poruszania się po terytorium Niemiec Wschodnich. Ich uzupełnienie i weryfikację przynosiły odznaczające się dużym poziomem szczegółowości, a bazujące prawdopodobnie na osobowych źródłach

115–198 jak i tom studiów pod redakcją Christopha Meißnera i Jörga Morré o wycofaniu wojsk radzieckich (rosyjskich) z Europy (tu dostrzec można zachodnią perspektywę w naziwnictwie) Środkowo-Wschodniej: Meißner i Morré, red., *The Withdrawal of Soviet Troops from East Central Europe. National Perspectives in Comparison* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021), zwłaszcza teksty: Uhla, Alexeja Sindeyeva, Meißnera, Christopha Lorke, Saschy Gunolda i Markusa Hennena (na stronach 95–195) poświęcone wycofaniu wojsk radzieckich (rosyjskich) z Niemiec.

²¹ Svetlana Andreeva, Margot Blank i Meißner, red., *Der Abzug. Die letzten Jahre der russischen Truppen in Deutschland. Eine fotografische Dokumentation von Detlev Steinberg* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2016); Meißner i Morré, *Alltag. Politik. Kampfauftrag. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994* (Berlin: Deutsch-Russisches Museum Berlin-Karlshorst, 2019).

informacji, w tym zeznaniach uciekinierów z NRD, materiały wywiadowcze niemieckiej *Bundesnachrichtendienst* (dalej: BND).

Tak więc stan udostępnienia materiałów archiwalnych, a co za tym idzie, niewiele lepszy stan badań, pozwala na – jak na razie – jedynie skrótową i fragmentaryczną próbę nakreślenia dziejów oraz przemian organizacyjnych i ilościowych GSWG w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej, która wpływała na zadania, jakie stawiało przed nią kierownictwo radzieckie. Bez względu na to, czy uznawano ją za ofensywny taran czy wysuniętą rubież obrony socjalizmu, stanowiła najbardziej wartościowy element składowy radzieckich sił lądowych w najgorętszych latach „zimnej wojny”. W tekście skupiono się na próbie rekonstrukcji zmian w organizacji i uzbrojeniu GSWG, przedstawieniu – na podstawie dostępnych skąpych źródeł, wspomnień i literatury problemu – funkcji wewnętrznych i zewnętrznych pełnionych przez to wysunięte najdalej na Zachód zgrupowanie radzieckich sił zbrojnych. Podstawowym problemem było wyjaśnienie, w jaki sposób uwarunkowania międzynarodowe, wyobrażenia o potencjalnym przeciwniku, zmiany w strategii i doktrynie wykorzystania sił zbrojnych odbijały się na obliczu i składzie wojsk Grupy.

Cezura początkowa – rok 1954, wyznacza zakończenie pierwszego etapu funkcjonowania Grupy (rezygnacja z formalnego statusu wojsk okupacyjnych), jak i początek zasadniczych przemian w organizacji i wyposażeniu armii radzieckiej, związanych z nową sytuacją polityczno-wojskową (decyzja o remilitaryzacji Republiki Federalnej Niemiec) oraz koniecznością dostosowania jej struktur do wymogów atomowego pola walki. Granica końcowa związana jest w sposób oczywisty z końcem militarnej obecności Związku Radzieckiego i – będącej bezpośrednim następcą w sferze polityki międzynarodowej – Federacji Rosyjskiej na obszarze powojennych Niemiec.

1. Grupa Radzieckich Wojsk w Niemczech (GSWG) w latach 1954–1979

Awans Niemieckiej Republiki Demokratycznej do statusu pełnoprawnego członka obozu państw demokracji ludowych (czego przejawem stał się udział w spotkaniu i podpisanie przez przedstawiciela Niemiec Wschodnich układu o pomocy wzajemnej, zwanego Układem Warszawskim), a w ślad za nim oficjalna deklaracja o remilitaryzacji

NRD i utworzeniu, początkowo jeszcze ochotniczej, NAL NRD stworzyły przesłanki do próby uregulowania statusu, już formalnie nie okupacyjnych, a faktycznie eksterytorialnych wojsk radzieckich na terytorium Niemiec. Dodatkowy impuls nadała temu deklaracja radziecka z 31 października 1956 r. podkreślająca suwerenność państw socjalistycznych i deklarująca tymczasowy charakter obecności wojsk radzieckich na terytorium poszczególnych krajów Europy Wschodniej. Uregulowanie statusu prawnego Północnej Grupy Wojsk w Polsce także sprzyjało traktatowemu ujęciu tej kwestii w przypadku NRD. Układ o stacjonowaniu podpisano 12 marca 1957 r. Po raz pierwszy zostały zdefiniowane i zapisane zarówno zobowiązania, jak i prawa władz wschodnioniemieckich. W istocie umowa przede wszystkim legalizowała istniejącą praktykę, a kilku nowych i ważnych punktów, zawartych w zapisach, w rzeczywistości nie wypełniano. Zmiany liczebności i dyslokacje jednostek radzieckich, choć miały być konsultowane ze stroną niemiecką, w rzeczywistości pozostały wewnętrzną sprawą radzieckich władz wojskowych, podobnie – do 1990 r. nie wszedł w życie punkt dotyczący karania przestępstw popełnianych przez żołnierzy radzieckich sił zbrojnych na terenie Niemiec według przepisów prawa niemieckiego²².

Uzgodniona została także kwestia kosztów utrzymania wojsk radzieckich. 22 sierpnia 1953 r. obie strony podpisały w Moskwie wspólny protokół, na mocy którego roczne koszty okupacji nie przekroczyły kwoty 1,6 mld marek, tj. 5% dochodu narodowego NRD. W istocie na potrzeby radzieckie przekazywano 1,2 mld marek. W 1957 r. kwotę tę zmniejszono do 800 milionów marek rocznie (tj. nieco ponad 20% kosztów utrzymania jednostek Grupy, bez wliczania wydatków na uzbrojenie). Na początku 1958 r. przywódca radziecki Nikita Chruszczow zdecydował o zmniejszeniu tej sumy o 150 mln marek, a w 1959 r. o dalsze 50 mln – do poziomu 600 mln marek²³.

Śmierć Stalina, zakończenie działań zbrojnych w Korei, pewne odprężenie w stosunkach międzynarodowych, wyhamowanie rozbudowy konwencjonalnych arsenałów mocarstw, położenie nacisku na wzmocnienie arsenałów nuklearnych supermocarstw przyczyniły się do podjęcia decyzji o zredukowaniu liczebności radzieckich sił zbrojnych. Początkowo – w 1955 r. – ograniczono się do likwidacji aparatu politycznego na poziomie kompanii i baterii, zmniejszenia stanów

²² Uhl, *Krieg*, 50.

²³ Ibid., 51.

dywizji rozlokowanych na terytorium ZSRR, redukcji liczebności artylerii korpusnej i frontowej, „zmniejszenia liczebności jednostek zabezpieczenia bojowego, jednostek i instytucji tyłowych i budowlanych, instytucji wojskowo-szkolnych oraz redukcji poszczególnych stanowisk”²⁴. Zmniejszenie liczebności etatowej o 340 tys. żołnierzy (faktycznej o 540 tys. żołnierzy) w niewielkim stopniu dotyczyło jednak oddziałów Grupy. W ramach podjętych przekształceń jedna z dywizji strzeleckich Grupy, nosząca wysoki numer – 207 Dywizja Strzelecka (dalej: DS) stacjonująca w Stendal – w kwietniu 1955 r. przemianowana została w 32 DS²⁵.

W 1956 r. dokonano kolejnej redukcji wojsk. Zgodnie z propozycją przedstawioną kierownictwu radzieckiemu przez marsz. Gieorgija Żukowa w przypadku wojsk Grupy zamierzano „wyprowadzić na terytorium ZSRR i rozformować cztery dowództwa korpusów strzeleckich, dwa armijne ciężkie pułki czołgów i dział samobieżnych, jeden batalion i jedną kompanię zabezpieczenia lotnisk oraz szkołę młodszych specjalistów lotnictwa”. Jednocześnie w celu „uniknięcia osłabienia artylerii Grupy wojsk na bazie korpusnych jednostek artylerii i artylerii przeciwlotniczej” miały zostać sformowane dodatkowo „dwie armijne dywizje artylerii armat i jedna dywizja artylerii przeciwlotniczej”. W rezultacie tych zmian liczebność wojsk radzieckich w Niemczech miała zostać zmniejszona o 7,5 tys. żołnierzy²⁶. Propozycje Chruszczowa, związane między innymi z debatami na temat rozbrojenia, zgłoszone podczas obrad Prezydium Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (dalej: KC KPZR) 1 marca 1956 r., były bardziej radykalne i mówiły o wyprowadzeniu z Niemiec „4–5 dywizji”²⁷. Ostatecznie przyjęto, wprowadzić bardziej radykalny od przedłożonego przez Żukowa, ale bardziej zachowawczy od emocjonalnej oferty Chruszczowa plan wycofania 33,5 tys. żołnierzy, w tym jednostek pancernych i artylerii samobieżnej z Weimaru, a z Poczdamu i Magdeburga oddziałów czołgów i piechoty, w tym 136 Pułku Czołgów Ciężkich i Artylerii

²⁴ Александр Яковлев, ред., Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы (Москва: Международный Фонд „Демократия”, 2001), 52–54.

²⁵ „История 207-й МСД (СД)”, 207msd.awardspace.biz, dostęp sierpień 7, 2013, <http://207msd.awardspace.biz/index.php?part=history&page=1&act=full&textid=20091115090530>.

²⁶ Яковлев, Георгий, 65–69.

²⁷ Андрей Фурсенко, ред., Президиум ЦК КПСС 1954–1964, т. 1, Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы (Москва: РОССПЕН 2003), 109.

Samobieżnej Gwardii (dalej: Gw.). Poważne redukcje dotknęły wojsk lotniczych – wycofano z terenu Niemiec Wschodnich m.in. 200 Dywizję Lotnictwa Szturmowego (dalej: DLSz).²⁸ Reorganizacja radzieckich sił lądowych przeprowadzona w 1957 r., rozbudowa potencjału raketowego i jądrowego zdecydowała o przystąpieniu przez Kreml do kolejnego etapu redukcji wojsk lądowych w 1958 r. 3 stycznia 1958 r. marsz. Rodion Malinowski i Wasilij Sokołowski skierowali do Prezydium KC KPZR propozycję dalszego zmniejszenia liczebności radzieckich sił zbrojnych o 300 tys. żołnierzy i oficerów. Jednym z ważniejszych elementów tej propozycji miało być zmniejszenie liczebności oddziałów GSWG o 41 753 żołnierzy. Na teren ZSRR miały być przerzucone „2 zmotoryzowane dywizje strzeleckie”, z których jedną zamierzano przenieść na zredukowany – 3-tysięczny etat, drugą natomiast a także jednostki artylerii i artylerii przeciwlotniczej należało rozformować. Ponadto 7 dywizji artylerii przeciwlotniczej Grupy zamierzano przeformować na brygady, podobnie jak 2 dywizje artylerii²⁹. Tym samym liczebność jednostek Grupy, jeśli przyjąć wywiadowcze dane państw zachodnich, zmniejszyłaby się do poziomu 325 tys. żołnierzy³⁰. Nie wiadomo na razie, czy w kolejnych planach zmniejszenia liczebności radzieckich sił zbrojnych o 1200 tys. żołnierzy w 1960 r., zamierzano dokonać jakichś radykalnych cięć stanów osobowych jednostek Grupy. Przeciwno temu przemawiałaby raczej opinia marsz. Malinowskiego wyrażona na posiedzeniu Prezydium KC KPZR 14 grudnia 1959 r.: „W Niemczech – grupa wojsk okazuje widomy wpływ na naszych przeciwników”³¹.

Redukcje stanów liczebnych towarzyszyły bardzo poważnym zmianom w strukturze i organizacji jednostek GSWG. Najważniejszy etap zmian nastąpił w 1957 r. Na mocy dyrektyw Sztabu Generalnego radzieckich sił zbrojnych 1 i 2 Armie Zmechanizowane powróciły do swoich tradycyjnych nazw – armii pancernych. W celach dezorientacji i swoistego kamuflażu 3 Armia Zmechanizowana Gw. przemianowana została na 18 Armię Ogólnowojskową Gwardii (dalej: AO Gw.) a 4 Armia Zmechanizowana Gw. – w 20 AO Gw. Przy swoich nazwach

²⁸ Бурлаков, *Советские войска*, 36.

²⁹ Феськов, Калашников і Голиков, *Советская*, 19–20.

³⁰ „NIE 11-14-63, Capabilities of the Soviet General Purpose Forces, 1963–1969”, 40, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278462.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278462.pdf.

³¹ Фурсенко, *Президиум ЦК КПСС*, 396.

pozostały 3 Armia Uderzeniowa (dalej: AUd.) oraz 8 AO Gw. W czerwcu 1957 r. w celu ujednolicenia struktury armii radzieckiej likwidacji uległy jednostki piechoty (strzeleckie) oraz wojsk zmechanizowanych. Zastąpiły je oddziały zmotoryzowane. Zmiany w strukturze i nazwach połączone jednak były w wielu przypadkach z – mającą zapewne wprowadzać zachodnie służby wywiadowcze w dodatkową dezorientację – zmianą numeracji dywizji. Dwie dywizje zmechanizowane w składzie 3 i 8 Armii zostały (wraz ze zmianą numeracji) przekształcone w dywizje pancerne. W przypadku już istniejących dywizji pancernych – dwie z nich, dzięki napływowi nowego sprzętu (czołgi T-54 oraz T-10) i wycofaniu czołgów ciężkich po likwidacji ciężkich pułków czołgów i dział samobieżnych – przeformowano w ciężkie dywizje pancerne, będące – w zamierzeniu – jednostkami przełamania³².

Tabela 1. Restrukturyzacja i zmiany nazw dywizji wojsk lądowych wchodzących w skład GSWG w 1957 r.

Nazwa dotychczasowa	Miejsce dyslokacji	Nowa nazwa
1 DZmech	Krampnitz	19 Zmot. DS
6 DZmech Gw.	Bernau	6 Zmot. DS Gw.
7 DZmech Gw.	Fürstenwalde	11 Zmot. DS Gw.
8 DZmech Gw.	Grimma	20 Zmot. DS Gw.
9 DZmech	Cottbus	9 Zmot. DS
14 DZmech Gw.	Jüterbog	14 Zmot. DS Gw.
18 DZmech	Perleberg	21 Zmot. DS
21 DZmech Gw.	Halle	21 Zmot. DS Gw.
39 DS Gw.	Ohrdruf	39 Zmot. DS Gw.
57 DS Gw.	Naumburg	57 Zmot. DS Gw.
82 DS Gw.	Cottbus	82 Zmot. DS Gw.
94 DS Gw.	Schwerin	94 Zmot. DS Gw.
32 DS	Stendal	32 Zmot. DS
19 DZmech Gw.	Hillersleben	26 DPanc Gw.
20 DZmech Gw.	Jena	27 DPanc Gw.
9 DPanc	Riesa	13 CDPanc
25 DPanc	Vogelsang	25 CDPanc

Źródło: Hans-Georg Kampe, *Das Oberkommando der GSSD in Zossen-Wünsdorf. Zentrum der sowjetischen/russischen Militärpolitik in der DDR* (Hoppegarten: Verlag Dr. Erwin Meißler, 2009), 29.

³² Kampe, *Das Oberkommando*, 29.

W rezultacie tych przekształceń i zmian podporządkowania pewnym modyfikacjom uległ skład związków operacyjnych Grupy.

Tabela 2. Skład armii GSWG w czerwcu 1957 r.

Armia	Dywizje Pancerne	Dywizje Zmotoryzowane	Dowództwo Armii
1 APanc Gw.	13 CDPanc, 11 DPanc Gw.	20 Zmot. DS Gw.	Drezno
2 APanc Gw.	25 CDPanc, 9 DPanc Gw., 12 DPanc Gw.	19 Zmot. DS	Fürstenberg
18 AO Gw.	6 DPanc Gw., 7 DPanc Gw.	82 Zmot. DS Gw., 14 Zmot. DS Gw.	Jüterbog
20 AO Gw.	10 DPanc Gw.	6 Zmot. DS Gw., 11 Zmot. DS Gw.	Eberswalde
3 AUD.	26 DPanc Gw.	21 Zmot. DS, 32 Zmot. DS, 94 Zmot. DS Gw.	Magdeburg
8 AO Gw.	27 DPanc Gw.	21 Zmot. DS Gw., 39 Zmot. DS Gw., 57 Zmot. DS Gw.	Nohra
Ogółem	10	12	Ogółem 22

Źródło: Uhl, *Krieg um Berlin*, 241.

W wyniku decyzji o zmniejszeniu liczebności wojsk Grupy w 1958 r. Niemcy Wschodnie opuściła 11 Zmot. DS Gw. z Fürstenwalde oraz 82 Zmot. DS Gw. z Cottbus. Pierwsza dywizja została przewieziona do Moskiewskiego Okręgu Wojskowego i tam przeniesiona na zmniejszony etat, druga dywizja uległa rozformowaniu, jednak np. jej 69 Zmot. Pułk Strzelecki znalazł się w strukturach 14 Zmot. DS Gw.³³

Wraz z redukcją jednostek klasycznej artylerii wojska radzieckie w Niemczech zostały wzmocnione po raz pierwszy oddziałami rakiet operacyjno-taktycznych. W 1958 r. dowództwu Grupy podporządkowano 164 Brygadę w Drachhausen oraz 175 Brygadę w Oschatz³⁴.

Bardzo poważne zmiany w latach 1955–1957 dotknęły 24 ALot. Jeszcze w kwietniu 1955 r. miały przybyć do NRD 166 i 221 Dywizja

³³ Uhl, *Krieg*, 52–53; „Послевоенная история 69 МСП 1945–2005”, polk69wunsdorf.narod.ru, dostęp marzec 20, 2013, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html>.

³⁴ Lohmann, *Die Gruppe*, 105.

Lotnictwa Bombowego (dalej: DLB), jednak już we wrześniu tego roku 2 z 4 dywizji lotnictwa bombowego (63 i 166) zostały wycofane na wschód. Niecały rok później, w sierpniu 1956 r., ich śladem podążyła 221 DLB. Rozformowano (jeszcze w 1956 r.) dowództwo Korpusu Lotnictwa Szturmowego, z terenu Niemiec zniknęły też wchodzące w jego skład 114 i 200 DLSz. W październiku 1956 r. NRD opuściła także 123 Dywizja Lotnictwa Myśliwskiego (dalej: DLM). Stan lotnictwa ustabilizował się na poziomie 6 dywizji – 5 myśliwskich i jednej bombowej. Na ich wyposażenie w 1955 r. weszły samoloty MiG-17, Jak-25, a w 1957 r. także MiG-19³⁵.

Nie zmieniły się siły floty stacjonujące w porcie w Sassnitz. W końcu 1957 r. jednak pojawiły się w składzie dywizjonu morskiego nieco większe jednostki – duże ścigacze okrętów podwodnych projektu 122 bis (w kodzie NATO - Kronstadt)³⁶.

Jako wysunięta na zachód forpoczta bloku radzieckiego, NRD budziła w latach pięćdziesiątych XX w. wielkie pokusy zarówno w radzieckich politykach, jak i wojskowych jako ewentualne miejsce dyslokacji broni strategicznej, pozwalającej zadać cios (uprzedzający lub odwetowy) najważniejszym instytucjom polityczno-gospodarczym i instalacjom militarnym Europy Zachodniej, łącznie z Wielką Brytanią. Do najistotniejszych celów o charakterze wojskowym zaliczano wówczas wyrzutnie rakiet „Jupither” i „Thor” we Włoszech, Turcji i RFN oraz bazy na terenie Wielkiej Brytanii.

Rekonesans dokonany przez specjalistów Ministerstwa Obrony ZSRR w Niemczech Wschodnich, Rumunii i Bułgarii w latach 1953–1955 był na tyle obiecujący, że 26 marca 1955 r. kierownictwo radzieckie (wspólna uchwała KC KPZR i Rady Ministrów ZSRR) podjęło decyzję o rozlokowaniu na terenie NRD 72 „Brygady Inżynieryjnej RND [Rezerwy Naczelnego Dowództwa]”, pod którą to nazwą kryła się jednostka raketowa wyposażona w rakiety R-5 o donośności 1 tys. km. Do wykonania tej decyzji ostatecznie w 1955 i 1956 r. nie doszło, ponieważ przyjęty w 1955 r. na uzbrojenie kompleks raketowy, pierwszy rzeczywiście radzieckiej konstrukcji, nie był wyposażony w efektywną głowicę jądrową. Dopiero zmodyfikowany oznaczony symbolem R-5M wariant

³⁵ Толмачов, *Небесный*, 165, 174, 177–178; „16th Red Banner Air Army”, www.wv2.dk, dostęp czerwiec 25, 2019, <http://www.wv2.dk/new/air%20force/army/16va.htm>.

³⁶ Friedrich Elchlepp, Walter Jablonsky, Fritz Minow i Manfred Röseberg, *Volksmarine der DDR. Deutsche Seestreitkräfte im Kalten Krieg* (Hamburg: Verlag Mittler & Sohn, 1999), 93.

tego pocisku, którego testy zakończono w lutym 1956 r., był w stanie przenieść na odległość 1200 km głowicę jądrową o mocy 300 kt.³⁷ W tym momencie, dysponując już sprawdzonym systemem rakietyowym, w obliczu zaostrającego się konfliktu o Berlin, Chruszczow zdecydował o zainstalowaniu na terytorium Niemiec Wschodnich rakiet z ładunkiem atomowym. W lutym 1959 r. transporty kolejowe wiozące żołnierzy i wyposażenie 72 Brygady Inżynieryjnej (najstarszej i najbardziej doświadczonej jednostki raketowej ZSRR, sformowanej w 1946 r. w Turynii) znalazły się w Gwardiejsku na terenie obwodu kaliningradzkiego. Tu wyładowano jeden z dywizjonów ogniowych, dwa pozostałe – 635 i 638 Samodzielny Dywizjon przewieziono na teren NRD. Sztab Brygady wraz z 635 Dywizjonem i odpowiadającą za głowice jądrowe 349 Ruchomą Bazą Techniczną rozlokowano w największym sekrecie w Fürstenberg (siedzibie dowództwa 2 Armii Pancernej Gwardii / dalej APanc Gw./), 638 Dywizjon wraz z 432 Ruchomą Bazą Techniczną ulokowano około 20 km dalej w pobliżu miejscowości Vogelsang. W kwietniu 1959 r. dotarły do Niemiec głowice jądrowe. Na początku maja 1959 r. dowódca Grupy gen. Matwiej Zacharow zameldował Chruszczowowi o pełnej gotowości bojowej obu dywizjonów. Operację tę starano się zachować w największym sekrecie, nie tylko ze względów politycznych (nie poinformowano o tym, jak się wydaje, władz NRD), ale i militarnych. W Niemczech Wschodnich rozlokowano 4 stanowiska startowe, dla których przygotowano ogółem 12 rakiet. Możliwość ich efektywnego użycia zależała od utrzymania ścisłej tajemnicy. Zainstalowanie rakiety na wyrzutni wymagało 5–6 godzin intensywnej pracy, procedury przedstartowe trwać miały dalsze 2 godziny. Nic więc dziwnego, że gdy tylko doszło do rozpoczęcia rozmów rozbrojeniowych w Genewie i gdy do uzbrojenia zaczęły wchodzić rakiety R-12, o zasięgu 2000 km, które mogły osiągnąć celów w Europie z baz w zachodniej części ZSRR w sierpniu 1959 r., a więc po zaledwie 4 miesiącach, rozpoczęto wycofywanie 72 Brygady wraz z pociskami raketowymi z terenu NRD w rejon Gwardiejska³⁸.

³⁷ Михаил Первов, *Ракетные комплексы ракетных войск стратегического назначения* (Москва: „Виоланта”, 1999), 30–34.

³⁸ Ibid., 32–35; Uhl i Vladimir Ivkin, „«Operation Atom». The Soviet Union's Stationing of Nuclear Missiles in the German Democratic Republic, 1959”, *Cold War International History Project Bulletin* nr 12–13 (2001): 299–307.

Początek lat sześćdziesiątych XX w. zapisał się w historii powszechnej dwoma kryzysami politycznymi, wywołanymi w znacznej mierze, szczególnie w przypadku tzw. kryzysu kubańskiego, ryzykownymi decyzjami radzieckiego kierownictwa, a zwłaszcza Chruszczowa. Pierwszym wstrząsem było jednak zestrzelenie przez radziecką obronę przeciwlotniczą amerykańskiego samolotu wywiadowczego wiosną 1960 r. Przerwanie dialogu rozbrojeniowego spowodowało m.in. wycofanie się władz ZSRR z przeprowadzenia kolejnego etapu redukcji sił zbrojnych, planowanego na 1960 r. Zaostrzenie napięcia międzynarodowego wywołane budową muru berlińskiego przyczyniło się do czasowego wzmocnienia kontyngentu radzieckiego w NRD dodatkowymi siłami. Decyzja o izolacji Zachodniego Berlina i zaostrzenia reżimu granicznego na granicy wewnętrznienieckiej, choć realizowana siłami niemieckimi, ubezpieczana była również przez oddziały radzieckie. W 1962 r., podczas „kryzysu kubańskiego”, na mocy decyzji przywódców radzieckich wojska Grupy, podobnie jak i inne armie państw UW, przez miesiąc znajdowały się w stanie pełnej gotowości bojowej, a więc przygotowane do natychmiastowego rozpoczęcia działań zbrojnych. O wadze i znaczeniu, jakie przypisywano wojskom radzieckim dyslokowanym w Niemczech Wschodnich świadczy fakt, iż ich dowództwo powierzono marszałkowi Iwanowi Koniewowi, wcześniej m.in. dowódcy wojsk UW³⁹.

Rozbudowa arsenału nuklearnego ZSRR na początku lat sześćdziesiątych przyczyniła się z jednej strony do – przyjęcia wariantu „ofensywnego” planów i przygotowań wojennych wojsk radzieckich i UW, z drugiej – zgodnie z nowymi ujęciami wyłożonymi m.in. w pracy „Strategia wojenna” pod redakcją marsz. Wasilija Sokołowskiego – do nasycania wojsk taktyczną i operacyjną bronią nuklearną.

Ten bardziej „zaczepny” kierunek myślenia wojskowych radzieckich odbił się m.in. na składzie i wyposażeniu lotnictwa Grupy. Obok wprowadzenia na dużą skalę śmigłowców, które pozwoliły na zwiększenie manewrowości oddziałów lądowych, w 1960 r. przeformowano dwie dywizje lotnictwa myśliwskiego w jednostki lotnictwa myśliwsko-bombowego. Ich podstawowym uzbrojeniem stał się samolot Su-7, w jednym z wariantów (również wprowadzonych na wyposażenie oddziałów stacjonujących w Niemczech), zdolny do przenoszenia bomb atomowych⁴⁰.

³⁹ Szerzej: Uhl, *Krieg*, 114–153.

⁴⁰ Толмачов, *Небесный*, 194–196, 200.

Dodatkowo w 1960 r. rozlokowano w NRD 2 pułki (każdy po 2 dywizjony), podporządkowane 24 ALot, wyposażone w kompleksy rakietowe FKR-1 (samoloty-pociski, analogi MiG-15 Meteor KS-7, w kodach USA i NATO SSC-2A Salish), przenoszące głowicę konwencjonalną o wadze 500 kg oraz – według niektórych opracowań – od połowy lat sześćdziesiątych kompleksy FKR-2 (w kodzie NATO SSC-1a Shaddock) zdolne do przenoszenia głowicy atomowej o mocy 20–650 kt na odległość 550 km. Stacjonowały one do 1968 r. na lotniskach Arnstadt (Ohrdruf), Ebersdorf i Quedlinburg w południowo-zachodniej części NRD oraz Techentin w Brandenburgii⁴¹. Kompleksy rakietowe rozmieszczone były w miejscach bazowania stanowisk startowych rakiet przeciwlotniczych S-75 Dwina (w kodzie NATO SA-2 Guideline), których obecność miała zamaskować pojawienie się nowych pocisków⁴².

W wojskach lądowych na szczęblu dywizji wprowadzono dywizjony rakiet taktycznych (początkowo posiadające 2 wyrzutnie na podwoziu gąsienicowym – w kodzie NATO FROG-2, FROG-3) zdolne do przenoszenia broni masowego rażenia – zarówno głowic z chemicznymi środkami bojowymi, jak i nuklearnymi⁴³.

Zmiany w składzie wojsk lądowych dotyczyły raczej wprowadzania nowych etatów jednostek niż reformowania czy tworzenia nowych, zwłaszcza większych jednostek. Wyjątkiem lub jednym z wyjątków były jednostki specjalnego przeznaczenia oraz szturmowe, których rola – w przypadku działań ofensywnych i konieczności zwalczania np. nosicieli broni masowego rażenia nieprzyjaciela itd. – wyraźnie wzrosła. W 1957 r. istniejąca 26 Kompania Specnaz przeformowana została w 26 Samodzielny Batalion Specjalnego Przeznaczenia GSWG⁴⁴.

⁴¹ Pociski rakietowe systemu FKR-1 mogły także przenosić głowicę jądrową o mocy 12 kt. Miały one stosunkowo niewielki zasięg sięgający 125 km, jednak nieco lepszą niż pierwsza generacja radzieckich rakiet operacyjno taktycznych R-11 celność. Jak się wydaje ich zainstalowanie w NRD miało być swoistą formą odpowiedzi na bazowanie na terenie RFN amerykańskich pocisków rakietowych typu Matador. Według niepotwierdzonych danych niemieckiej służby wywiadowczej pułki miały nosić nazwy 443 i 449 Pułk Frontowych Samolotów Pocisków. Stefan Büttner i Klaus Stark, „Nur 15 Minuten bis zum Atomschlag. Amerikanische und sowjetische Marschflugkörper in Deutschland”, *Flieger-Revue Extra* nr 32 (2011): 22–28; Lohmann, *Die Gruppe*, 178–179; Freundt i Büttner, *Rote Plätze*, 86, 183 192, 200.

⁴² Büttner i Stark, „Nur 15 Minuten”, 24–25.

⁴³ „NIE 11-14-63”, 15.

⁴⁴ Роман Алёхин, *Воздушно-десантные войска: история российского десанта* (Москва: Эксмо, 2009), 238–239.

Według danych amerykańskich służb wywiadowczych, w październiku 1963 r. siły radzieckie w Niemczech Wschodnich liczyły 325 250 żołnierzy, w przypadku wojny ich liczebność – w składzie frontu sięgnąć miałyby 504 tys. żołnierzy i oficerów⁴⁵.

W jednostkach podporządkowanych bezpośrednio dowództwu Grupy znajdować się miało 52 550 żołnierzy i oficerów (zob. tab. 3).

Tabela 3. Liczba oraz liczebność jednostek radzieckich bezpośrednio podlegających Dowództwu GSWG w październiku 1963 r.

Jednostka	Liczba	Liczebność
Dowództwo		2400
Dywizja Artylerii		4400
Brygada Rakietowa SS-1		1350
Pułk Inżynieryjny		1500
Pułk Pontonowy		900
Pułk Łączności	5	4000
Batalion Ochrony	5	1900
Służby		39 400
Ogółem		52 550

Źródło: „NIE 11-14-63, Capabilities of the Soviet General Purpose Forces, 1963–1969”, 40, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278462.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278462.pdf.

W jednostkach wchodzących w skład sześciu armii Grupy służyć miało 237 700 żołnierzy (zob. tab. 4).

Tabela 4. Liczba oraz liczebność wojsk lądowych GSWG w październiku 1963 r.

Jednostka	Liczba	Liczebność
Zmot. Dywizje Strzeleckie.	10	92 700
Dywizje Pancerne	10	77 900
Brygady Artylerii	3	4100
Pułki Artylerii Ppanc	4	3800

⁴⁵ „NIE 11-14-63”, 17, 40, 58. Na ich wyposażeniu znajdował się już – na ogół – nowoczesny sprzęt. Strona amerykańska szacowała, że jedynie 10% czołgów Grupy stanowić miały jeszcze czołgi T-34.

Jednostka	Liczba	Liczebność
Brygady Rakietowe SS-1	6	8100
Pułki Rakietowe Plot.	6	6000
Jednostki artylerii panc.	2	2000
Pułki pontonowe	6	5400
Bataliony amfibijne	4	1700
Bataliony inżynieryjne	4	1400
Pułki łączności	6	4800
Bataliony chemiczne	6	3900
Bataliony samochodowe	6	1600
Dowództwa i jednostki służb	6	24 300
Ogółem		237 700

Źródło: „NIE 11-14-63”, 40.

W jednostkach 24 ALOT służyło 35 tys. żołnierzy i oficerów. Na jej wyposażeniu było 860 samolotów, w tym 25 MiG-15, 175 MiG-17 i 40 MiG-17 w wersji PF i PM, 85 MiG-19, 35 Jak-25 różnych wersji, 100 MiG-21 F-13, 110 MiG-21 PF, 125 Su-7, 30 Jak-28 i 145 Il-28⁴⁶. Według BND w skład 24 ALOT wchodziło 537 samolotów myśliwskich, 108 myśliwsko-bombowych, 108 rozpoznawczych, 142 bombowe, 46 transportowych i 75 śmigłowców⁴⁷.

Dwudziestą rocznicę zakończenia II wojny światowej (Wielkiej Wojny Ojczyźnianej) w 1965 r. wykorzystano do przeprowadzenia wielkiej akcji renumeracji i zmian nazw jednostek, pod pretekstem przywrócenia części z nich, szczególnie zasłużonych, numerów jednostek z lat 1941–1945. Operacja ta służyć też miała kolejnej kampanii dezinformacyjnej, mającej utrudnić działania wrogich służb wywiadowczych. W przypadku jednostek Grupy zmiany te, wprowadzone rozkazem nr 003 Ministra Obrony ZSRR z 11 stycznia 1965 r., dotknęły 8 (40%) dywizji. Przy okazji, uwzględniając fakt, że nowo wprowadzane typy czołgów podstawowych (średnich) miały możliwości podobne do starszych typów czołgów ciężkich, a znacznie lepsze właściwości jezdne, zrezygnowano z utrzymywania ciężkich dywizji pancernych.

⁴⁶ „NIE 11-14-63”, 40, 42.

⁴⁷ Wagner i Uhl, BND, 129.

Przeformowano je na „zwykłe” dywizje pancerne (a więc doposażono w pułk strzelców zmotoryzowanych)⁴⁸.

Tabela 5. Zmiany nazw dokonane w większych jednostkach GSWG w 1965 r.

Nazwa dotychczasowa	Siedziba dowództwa	Nowa nazwa
13 CDPanc	Riesa	9 DPanc
25 CDPanc	Vogelsang	25 DPanc
26 DPanc Gw.	Hilersleben	47 DPanc Gw.
27 DPanc Gw.	Jena	79 DPanc Gw.
21 Zmot. DS Gw.	Halle	27 Zmot. DS Gw.
9 DPanc Gw.	Neustrelitz	16 DPanc Gw.
19 Zmot. DS Gw.	Döberitz	35 Zmot. DS Gw.
32 Zmot. DS	Stendal	207 Zmot. DS

Źródło: Kampe, *Das Oberkommando*, 37.

Tabela 6. Skład armii GSWG w marcu 1965 r.

Armia	Dywizje Pancerne	Dywizje Zmotoryzowane	Dowództwo Armii
1 APanc Gw.	6 DPanc Gw., 9 DPanc, 11 DPanc Gw.	20 Zmot. DS Gw.	Drezno
2 APanc Gw.	12 DPanc Gw., 16 DPanc Gw., 25 DPanc	35 Zmot. DS. Gw.	Fürstenberg
20 AO Gw.	7 DPanc Gw., 10 DPanc Gw.	6 Zmot. DS Gw., 14 Zmot. DS Gw.	Eberswalde
3 AO	47 DPanc Gw.	21 Zmot. DS, 207 Zmot. DS, 94 Zmot. DS Gw.	Magdeburg
8 AO Gw.	79 DPanc Gw.	27 Zmot. DS Gw., 39 Zmot. DS Gw., 57 Zmot. DS Gw.	Nohra
Ogółem	10	10	Ogółem 20

Źródło: Феськов, Голиков, Калашников і Слутин, *Вооруженные*, 383.

⁴⁸ Kampe, *Das Oberkommando*, 37; „История 207-й МСД (СД)”.

Warto zauważyć, że już w amerykańskich analizach wywiadowczych z 1964 r. nie wykazywano w składzie Grupy 18 AO Gw.⁴⁹. Według danych rosyjskich w sierpniu 1964 r. (28 sierpnia) dowództwo armii zostało przeniesione do Ałma-Aty, gdzie zostało przeformowane w Grupę Operacyjną Turkiestańskiego Okręgu Wojskowego⁵⁰. Jej dywizje (6, 7 DPanc oraz 14 Zmot. DS Gw.) zostały przekazane innym armiom Grupy.

W latach sześćdziesiątych miały też miejsce bardzo poważne zmiany w składzie oraz w strukturze podległości dywizji poszczególnych armii. Niczym niewyróżniająca się jeszcze w połowie dekady 3 Armia, na początku lat siedemdziesiątych stała się – cytując słowa marszałka Jakubowskiego, Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych UW i Zastępcy Ministra Obrony ZSRR – „najsilniejszą i najmocniejszą armią w świecie. Najgroźniejszą armią”, zdolną w 2–3 dni dotrzeć do Renu. W jej skład wchodziły 4 dywizje pancerne (10 DPanc Gw., 12 DPanc Gw., 25 DPanc, 47 DPanc Gw.), 1 zmotoryzowana dywizja strzelecka (207 Zmot. DS), 2 pułki ciężkich czołgów i 2 szkolne pułki czołgów, po 350 sztuk wozów bojowych. Jej liczebność wynosiła około 75 tys. żołnierzy⁵¹.

W połowie lat sześćdziesiątych szybkiej rozbudowie podlegały pododdziały wojsk raketowych wchodzących w skład poszczególnych dywizji i armii. Brygady raketowe wyposażone w rakiety operacyjne w połowie 1965 r. składały się już z 3 dywizjonów po 3 wyrzutnie, natomiast dywizjony raket taktycznych w dywizjach zmotoryzowanych i pancernych miały w swoim składzie po 3 wyrzutnie⁵². Pod koniec lat sześćdziesiątych, według ocen amerykańskich, 2 brygady raketowe uzbrojone w pociski operacyjne, podległe bezpośrednio dowódcy GSWG, wyposażone były w 12 wyrzutni, brygady armijne posiadały nadal 9 wyrzutni, a dywizyjne oddziały raket taktycznych zostały rozbudowane do 4 wyrzutni⁵³.

⁴⁹ „NIE 11-14-64, Capabilities of the Soviet General Purpose Forces, 1964-1970”, 14, 24, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278463.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278463.pdf. W styczniu 1964 r. miała się rozpocząć reorganizacja sił Grupy połączona z rozwiązaniem jednego dowództwa armii i nieznaczną redukcją liczebności.

⁵⁰ Феськов, Голиков, Калашников и Слугин, *Вооруженные*, 386.

⁵¹ Валентин Варенников, „Неповторимое, Кн.3”, biography.wikireading.ru, dostęp lipiec 20, 2019, <https://biography.wikireading.ru/176225>.

⁵² „NIE 11-14-65, Capabilities of Soviet General Purpose Forces”, 11, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278467.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278467.pdf.

⁵³ „NIE 11-14-69, Soviet and East European General Purpose Forces”, 12, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278485.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278485.pdf.

W 1966 r., na bazie 5 Samodzielnego Batalionu Rozpoznawczego Gw., 26 i 27 Samodzielnych Batalionów Specjalnego Przeznaczenia, 48 i 166 Samodzielnych Batalionów Rozpoznawczych, powstała 3 Samodzielną Brygadą Specjalnego Przeznaczenia, dyslokowana w garnizonie Fürstenberg. Stopniowo rozbudowywana pod koniec lat osiemdziesiątych dysponowała aż 5 „oddziałami specjalnego przeznaczenia”⁵⁴.

W latach sześćdziesiątych liczebność Grupy wahała się – według danych i szacunków Federalnej Służby Wywiadowczej RFN – w przedziale od 417 tys. w kryzysowym roku 1961 do 331 tys. w 1964 r. Później jej stan liczbowy aż do 1972 r. oscylować miał wokół 350 tys. żołnierzy i oficerów, by w 1973 r. gwałtownie wzrosnąć do 399 375 żołnierzy, a w 1975 r. osiągnąć nawet liczebność 429 tys. żołnierzy. 16 (24) ALOT liczyć miała od 38 do 46 tys. żołnierzy i oficerów. Poważnym wahaniom podlegała liczba czołgów, których w 1961 r. miało być 7700. W kolejnych latach liczba ich spadała aż do 5600 w 1969 r., by potem szybko rosnąć (zwłaszcza w początkach lat siedemdziesiątych.) do 6000 w 1971 r., 6288 w 1972 r., 6700 w 1973 r., 7700 w 1974 r. i 7900 (!) w 1975 r. Wzrastała także nieprzerwanie liczba kompleksów rakiet operacyjno-taktycznych – od 42 w 1962 r., a następnie 100 w latach 1963–1964 i 114 w latach 1966–1968 do 152 w latach 1974–1975⁵⁵.

Tabela 7. Skład wojsk lądowych GSWG w 1978 r.

Jednostka	Dywizje Pancerne	Zmotoryzowane Dywizje Strzeleckie	Dowództwo
1 APanc Gw.	6 DPanc Gw., 7 DPanc Gw., 9 DPanc, 11 DPanc Gw.	27 Zmot. DS Gw	Drezno
2 APanc Gw.	16 DPanc Gw., 25 DPanc	21 Zmot. DS, 94 Zmot. DS Gw.	Fürstenberg
3 AO	10 DPanc Gw., 12 DPanc Gw., 47 DPanc Gw.	207 Zmot. DS.	Magdeburg
8 AO Gw.	79 DPanc Gw.	20 Zmot. DS Gw., 39 Zmot. DS Gw., 57 Zmot. DS Gw.	Nohra

⁵⁴ Алёхин, Воздушно-десантные, 242–243.

⁵⁵ Wagner i Uhl, BND, 129.

Jednostka	Dywizje Pancerne	Zmotoryzowane Dywizje Strzeleckie	Dowództwo
20 AO Gw.	-	6 Zmot. DS Gw., 14 Zmot. DS Gw., 35 Zmot. DS.	Eberswalde
Ogółem	10	10	20

Źródło: Friedrich Wiener, *Die Armeen der Warschauer-Pakt Staaten* (München: Bernard und Graefe, 1979), 62.

W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych 132 DLB została częściowo przebrojona – dwa pułki z Il-28 przesiadły się na samoloty Jak-28. W lipcu 1968 r. została jednak wycofana na wschód i weszła w skład 26 ALOT⁵⁶. Jej zadania lepiej mogło wykonać znacznie bardziej uniwersalne lotnictwo myśliwsko-bombowe. 22 lutego 1968 r. 24 ALOT decyzją Prezydium Rady Najwyższej ZSRR została odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru (w jej oficjalnej nazwie pojawił się więc przymiotnik „Krasnoznamennaja”), a 4 kwietnia 1968 r. powróciła do swojej pierwotnej nazwy – 16 ALOT⁵⁷. W jej skład w październiku 1970 r. wchodziły dwa korpusy lotnictwa myśliwskiego (tzw. Północny i Południowy) w składzie trzech dywizji lotnictwa myśliwskiego i dwóch dywizji lotnictwa myśliwsko-bombowego oraz trzy pułki lotnictwa rozpoznawczego, pułk mieszany lotnictwa, pułk lotnictwa transportowego i jeden pułk śmigłowców (zob. tab. 8).

Tabela 8. Skład 16 Armii Lotniczej w październiku 1970 r.

Korpus	Dywizje	Pułki	Dowództwo
71 KLM Gw. Wittstock	16 DLM Gw.	3, 773, 787 PLM Gw.	Damgarten
	125 DLM-B	19, 20 PLM-B Gw., 730 PLM-B	Rechlin

⁵⁶ Толмачов, *Небесный*, 258; „16th Red Banner Air Army”, ww2.dk, dostęp czerwiec 25, 2019, <http://www.ww2.dk/new/air%20force/army/16va.htm>.

⁵⁷ Толмачов, *Небесный*, 267.

Korpus	Dywizje	Pułki	Dowództwo
61 KLM Gw., Wittenberg	6 DLM Gw.	31, 85 PLM Gw., 296 PLM	Merseburg
	105 DLM-B	497, 559 PLM-B, 116 PLM-B Gw.	Grossenhain
	126 DLM Gw.	35 PLM, 73 PLM Gw., 833 PLM	Zerbst
Jednostki podporządkowane bezpośrednio		11 SPLR, 931 SPLR Gw., 294 SPLR, 226 SMPL, 239 SPŚ Gw., 197 PLT Gw.	
Ogółem	5	21	-

Źródło: Евгений П. Толмачов, *Небесный страж ГСБГ* (Калуга: Манускрипт, 2010), 270–271.

Podczas, gdy liczebność lotnictwa myśliwskiego i myśliwsko-bombowego nie ulegała poważniejszym zmianom ilościowym, w latach sześćdziesiątych, a zwłaszcza na początku lat siedemdziesiątych wzrósł potencjał lotnictwa armijnego wyposażonego w śmigłowce transportowe i bojowe. Pierwszą jednostką lotnictwa, uzbrojoną w śmigłowce i stacjonującą w Niemczech Wschodnich, był 239 Samodzielny Pułk Śmigłowców (dalej: SPŚ) Gw., jedna z najstarszych formacji tego typu, która (na śmigłowcach Mi-4) wzięła udział w tłumieniu Powstania Węgierskiego. 15 maja 1959 r. pułk został przerzucony na lotnisko Fürstenwalde. Początkowo wyposażony w maszyny Mi-4A i Mi-6 już w lutym 1969 r. zaczął otrzymywać śmigłowce Mi-8T. W połowie lat siedemdziesiątych przerzucono na terytorium NRD kolejne, formowane na obszarze ZSRR pułki śmigłowców bojowych, wyposażonych w Mi-8 oraz Mi-24 – 172 Samodzielny Pułk Śmigłowców Bojowych (dalej: SPŚB) (Parchim-Damm, 2 APanc Gw.). 178 SPŚB (Stendal. 3 AO), 225 SPŚ (w 1977 r. Brandis), 336 SPŚ (w 1979 r. Nora, 8 AO Gw.), 337 SPŚB (22 września 1979 r. Malwinkel, 20 AO Gw.). W 1981 r. utworzono 485 SPŚ (Brandis, 1 APanc Gw.)⁵⁸.

⁵⁸ Александр Черняев і Алексей Ланде, *Армейская авиация на вертолетах 1948–2018 годы. Историко-документальный труд* (Москва: Издательский дом Академии имени Н.Е. Жуковского, 2018), 628–631, 639, 646.

W celu redukcji napięcia międzynarodowego, w kolejnym geście dobrej woli kierownictwa radzieckiego, w październiku 1979 r., podczas wizyty we Wschodnich Niemczech z okazji 30-lecia powstania NRD, Leonid Breżniew zapowiedział wycofanie z terenu Niemiec 20 tys. żołnierzy oraz 1000 czołgów. W ramach realizacji tej zapowiedzi 5 grudnia 1979 r. wyjechał pierwszy transport żołnierzy 6 DPanc Gw. z Wittenbergi. Dywizję rozmieszczono stosunkowo niedaleko – w Grodnie, weszła w skład 28 AO Białoruskiego OW, wzmacniając tym samym potencjał II rzutu operacyjnego wojsk radzieckich na ZTDW. Wycofywanie jednostek radzieckich trwało do 25 lipca 1980 r.⁵⁹

2. Zaostrzenie sytuacji międzynarodowej w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. Dalsza rozbudowa potencjału ofensywnego GSWG

W odpowiedzi na tzw. podwójną decyzję NATO i dyslokację na terytorium państw zachodnich pocisków manewrujących Cruise oraz rakiet Pershing-2, władze radzieckie podjęły decyzję o ulokowaniu na terenie NRD rakiet operacyjnych podwyższonego zasięgu systemu 9K76 Tiemp-S (w kodzie NATO SS-12) oraz kompleksu rakietowego „Oka” (SS-23). Między styczniem a majem 1984 r. przerzucono na teren Niemiec Wschodnich 119 i 152 Brygady Rakiet (dalej: BR). 3 dywizyjony 119 BR rozlokowano w Königsbrück (2 dywizjony – 1160, 1164: 11 wyrzutni, 19 rakiet bojowych i 10 ćwiczebnych) i Bischofswerdzie (1150 Dywizjon – 5 wyrzutni, 8 rakiet bojowych i 4 rakiety ćwiczebne), dywizjony 152 BR rozmieszczono w Waren (2 dywizjony – 675, 806: 12 wyrzutni, 22 pociski bojowe i 7 ćwiczebnych) oraz w Wokuhl (jeden dywizjon – 229: 6 wyrzutni, 3 pociski bojowe i 7 ćwiczebnych). Rakieta Tiemp-S, o długości 12,38 m i wadze 9,4 t., startowała z ruchomej wyrzutni i na odległość do 900 km przenosiła głowicę termojądrową o mocy 500 kt. Wyposażenie jednostek Grupy w te rakiety wyraźnie wzmocniło możliwości ofensywne wojsk radzieckich. W odróżnieniu od innych typów uzbrojenia rakietowego mobilne kompleksy Tiemp-S, przy swojej dużej ruchliwości, potrzebowały stosunkowo niewielkiego czasu do ich użycia. Start z położenia marszowego mógł zostać przeprowadzony już po 22 minutach od chwili zatrzymania wyrzutni. Na zainstalowanie głowicy termojądrowej dobrze przygotowana

⁵⁹ Kampe, *Das Oberkommando*, 41.

załoga potrzebowała nieco ponad pół godziny. Równocześnie przebrojona w rakiety „Oka” została 11 BR, podporządkowana 8 AO Gw. W skład jej wchodziły 3 dywizjony raket operacyjnych: 2 w Jena-Forst (12 wyrzutni, 47 rakiet bojowych i 3 ćwiczebne) oraz jeden w Weissenfels (4 wyrzutnie, 6 pocisków bojowych i 18 ćwiczebnych). Rakiety miały zasięg do 450 km i mogły przenosić zarówno głowicę konwencjonalną, jak i jądrową (10–50 kt) lub termojądrową (200 kt). Na mocy układu radziecko-amerykańskiego z 1987 r. wszystkie rakiety zostały w 1988 r. wywiezione z terenu Niemiec Wschodnich a następnie – zgodnie z zapisami traktatowymi – zniszczone⁶⁰. Dyslokacja nowych rakiet spowodowała swoistą gorączkę na Zachodzie. W NRD doszukiwano się nawet rakiet SS-20, chociaż te nigdy nie opuściły granic Związku Radzieckiego⁶¹.

Nową jakość stanowiły też rakiety systemu „Toczek” sukcesywnie wprowadzane na wyposażenie dywizjonów rakiet taktycznych dywizji pancernych i strzelców zmotoryzowanych Grupy o zasięgu 70 km i bardzo poprawionej w stosunku do wcześniejszych systemów celności sięgającej 50–250 m. Pozwoliło to na wyposażenie rakiet także w – obok nuklearnych – głowice konwencjonalne, w tym kasetowe. Kompleks zaczęto wprowadzać na uzbrojenie dywizjonów rakiet taktycznych grupy w 1981 r. Ogółem w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. 19 dywizjonów radzieckich dywizji pancernych i zmotoryzowanych stacjonujących w NRD dysponowało 76 wyrzutniami „Toczek”⁶².

Zaostrzenie sytuacji międzynarodowej, związane z interwencją ZSRR w Afganistanie, kryzysem polskim i realizacją decyzji NATO o wprowadzeniu do uzbrojenia nowych pocisków rakietowych, zapoczątkowało i przyspieszyło szereg przedsięwzięć radzieckich zmierzających do wzmocnienia potencjału ofensywnego GSWG. Istotnym ich elementem składowym było zwiększenie nasycenia jednostek zarówno pancernych, jak i piechoty zmotoryzowanej artylerią, zwłaszcza samobieżną, zwiększenie liczby transporterów opancerzonych i bojowych wozów piechoty w dywizjach pancernych i zmotoryzowanych

⁶⁰ Lohmann, *Die Gruppe*, 123–128; Roland Grosser, red., *Raketentruppen der NVA-Landstreitkräfte – Geheimhaltungsgrad aufgehoben* (Halle: Projekte-Verlag Cornelius, 2012), 314–315; „9K76 Tiemp-S – SS-12/SS-22 Scaleboard”, *militaryrussia.ru*, dostęp sierpień 8, 2015, <http://militaryrussia.ru/blog/topic-193.html>.

⁶¹ Grosser, *Raketentruppen*, 18.

⁶² „9K79 «Точка» – SS-21A SCARAB”, *militaryrussia.ru*, dostęp sierpień 1, 2019, <http://militaryrussia.ru/blog/topic-191.html>.

dywizjach strzeleckich. Analitycy amerykańskiego wywiadu zwracali uwagę na pojawienie się w dużej liczbie, w ramach planu przeobrażenia artylerii Grupy, wielu dział (w tym haubic samobieżnych 152 mm) zdolnych do przenoszenia pocisków nuklearnych⁶³. 1 maja 1982 r., na rozkaz Ministerstwa Obrony ZSRR, doszło do przekształcenia 14 Zmot. DS Gw. w 32 DPanc Gw. Równocześnie 10 DPanc Gw. przeniesiona została z koszar w Krampnitz do Altengrabow, a 35 Zmot. DS Gw. z Döberitz do Krampnitz. Dwa lata później (grudzień 1984 r. – styczeń 1985) przekształcono w dywizję pancerną kolejną – 6 Zmot. DS Gw. Formalnie przejęła ona nazwę dywizji pancernej stacjonującej na obszarze Polski, w Bornem-Sulinowie w strukturach Północnej Grupy Wojsk. Jednocześnie dotychczasowa 90 DPanc Gw. przemianowana i przekształcona została w 6 Zmot. DS Gw.⁶⁴. Jeszcze w 1982 r. (lub w marcu 1983 r.) doszło do zmian w podporządkowaniu dywizji pancernych i zmotoryzowanych w pięciu armiach Grupy. Ze składu 1 APanc Gw. 7 DPanc Gw. podporządkowano 3 AO, a 27 Zmot. DS Gw. odeszła do 8 AO Gw. W zamian za 8 AO Gw. do 1 APanc Gw. przeniesiono 20 Zmot. DS Gw. natomiast 25 DPanc z 2 APanc Gw. zasiliła 20 AO Gw., a 2 Armia uzyskała wzmocnienie w postaci 207 Zmot. DS Gw., podporządkowanej dotychczas 3 Armii. Po przekształceniu 6 Zmot. DS. Gw. w dywizję pancerną, Grupa składała się z 11 dywizji pancernych i 8 zmotoryzowanych dywizji strzeleckich. Paradoksalnie 2 APanc Gw. straciła swój status związku pancernego, podobnie jak uległ wyraźnemu osłabieniu w porównaniu do 1978 r. komponent pancerny 1 A Panc Gw. Jednocześnie, jakby kamuflując swój charakter nazwą, jednostką czysto pancerną stała się 3 AO (4 dywizje pancerne!), a bliska tego stanu była też odwodowa 20 AO Gw. (3 dywizje pancerne i jedna zmotoryzowana dywizja strzelecka)⁶⁵.

W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych podstawowy komponent uderzeniowy Grupy składał się z czołgów T-54/55 i T-62, których wartość bojowa – wysoka jeszcze dekadę wcześniej – w obliczu modernizacji

⁶³ „Reorganization of Soviet Ground Forces in East Germany”, [www.foia.cia.gov](http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000500600.pdf), dostęp sierpień 8, 2013, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000500600.pdf.

⁶⁴ Kampe, *Das Oberkommando*, 43–44; „Reorganization of Soviet Ground Forces”, 3–5; „90 гвардейская танковая Львовская ордена Ленина Краснознамённая ордена Суворова дивизия”, polk68wunsdorf.narod.ru, dostęp sierpień 8, 2013, <http://polk68wunsdorf.narod.ru/simple5.html>.

⁶⁵ „Reorganization of Soviet Ground Forces”, 3–5.

parku czołgów NATO oraz zapowiedzi wprowadzenia nowych typów uzbrojenia – uległa gwałtownemu obniżeniu. Według amerykańskich ocen wywiadowczych z maja 1974 r. w GSWG znajdowało się 7100 czołgów (w tym: 3060 T-62, 3340 T-54/55, 220 T-10, 190 IS i dział samobieżnych ISU oraz 290 czołgów nieznanego typu). Czołgi T-62 pozostawały na wyposażeniu przede wszystkim dywizji pancernych, T-54/55 – strzelców zmotoryzowanych, w jednostkach pułków ciężkich (osłonowych) znajdowały się pojazdy IS i ISU oraz T-10. W 1 APanc Gw. znajdować się miało 1650 wozów, w 2 APanc Gw. – 1025, w 3 AO – 1720, w 8 AO Gw. – 1120, w 20 AO Gw. – 800 wozów, a w jednostkach szkolnych oraz centralnego podporządkowania – 770 pojazdów⁶⁶. Kierownictwo partyjno-wojskowe ZSRR podjęło decyzję o jak najszybszym (w ciągu nawet 3–4 lat) przebrojeniu jednostek Grupy w awangardowy, przewyższający swoimi parametrami wszystkie ówczesne będące na wyposażeniu przeciwnika czołgi – T-64A. Produkowany już od kilku lat, kierowany był wyłącznie na wyposażenie jednostek przygranicznych okręgów wojskowych. W pierwszej kolejności latem i jesienią 1976 r. nowe czołgi trafiły do 11 DPanc Gw. oraz 35 Zmot. DS. W 1977 r. udało się przebroić kolejnych 6 dywizji! By tego dokonać, oprócz maszyn fabrycznie nowych, do NRD trafiły także czołgi z jednostek wojskowych zachodnich okręgów wojskowych. Na przykład 1 DPanc Nadbałtyckiego Okręgu Wojskowego, która otrzymała T-64A w końcu 1976 r., już zimą 1977/1978 musiała je przekazać jednostkom GSWG. Na pokładzie okrętów desantowych przetransportowano je drogą morską do portów wschodnioniemieckich. W 1978 r. tempo przebrajania spadło. Do jednostek trafiać mogły już tylko pojazdy z bieżącej produkcji. Skierowano je do 25 DPanc i 21 Zmot. DS. Do końca 1979 r. udało się wyposażyć w czołgi nowego typu 2 APanc Gw. W 1981 r. tempo dostaw zmalało na tyle, że nowy sprzęt otrzymała tylko jedna dywizja. W 1982 r. do GSWG zaczęły trafiać czołgi T-64B, wyposażone w kierowane rakietowe pociski przeciwpancerne. Trafiały one przeważnie po jednej kompanii do batalionów wyposażonych w T-64A. Ze względu na niedostateczne dostawy czołgów T-64A i B, zapadła decyzja o wyposażeniu jednostek Grupy w kolejny typ czołgu podstawowego – T-80. Pierwsze maszyny tego typu trafiły na początku 1983 r. do 9 DPanc Gw. i 27 Zmot. DS Gw.

⁶⁶ „Estimates of Soviet Medium and Heavy Tanks in Active Units stationed in the NATO Guidelines Area (NGA), May 1974”, www.cia.gov, dostęp czerwiec 20, 2019, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1974-05-24.pdf>.

Paradoksalnie w latach 1983–1985 trwały dostawy zarówno czołgów T-64 (w odmianie B i w 1985 r. BW) m.in. do 7 i 10 DPanc Gw., jak i dostawy T-80 (także w odmianie BW) do 1 APanc Gw. i 8 AO Gw. Jednocześnie w 1984 r. zapadła decyzja o stopniowym przejściu jednostek pancernych Grupy na czołgi T-80⁶⁷.

Według danych z końca 1985 r. w dywizjach pancernych i zmotoryzowanych strzeleckich GSWG znajdowało się 5677 czołgów, w tym 581 T-62, 3145 T-64A, 491 T-64B i 1460 T-80:

- W 1 APanc Gw.: 20 Zmot. DS Gw. – 231 T-62, 40 T-80, 9 DPanc – 319 T-80, 11 DPanc Gw. – 31 T-62, 288 T-80.
- W 2 APanc Gw.: 21 Zmot. DS – 228 T-64A, 43 T-64B, 94 Zmot. DS Gw. – 258 T-64A, 13 T-64B, 207 Zmot. DS – 228 T-64A, 43 T-64B, 16 DPanc Gw. – 279 T-64A, 40 T-64B.
- W 3 AO: 7 DPanc Gw. – 279 T-64A, 40 T-64B, 10 DPanc Gw. – 289 T-64A, 30 T-64B, 12 DPanc Gw. – 269 T-64A, 50 T-64B, 47 DPanc Gw. – 299 T-64A, 20 T-64B.
- W 8AO Gw.: 27 Zmot. DS Gw. – 102 T-62, 169 T-80, 39 Zmot. DS Gw. – 177 T-62, 94 T-80, 57 Zmot. DS Gw. – 40 T-62, 231 T-80, 79 DPanc Gw. – 319 T-80.
- W 20 AO Gw.: 35 Zmot. DS Gw. – 199 T-64A, 72 T-64B, 25 DPanc – 279 T-64A, 40 T-64B, 32 DPanc Gw. – 219 T-64A, 100 T-64B, 90 DPanc Gw. – 319 T-64A⁶⁸.

Poważnym wzmocnieniem potencjału bojowego każdej z dywizji strzelców zmotoryzowanych było istnienie w ich strukturach (już od początku lat sześćdziesiątych, w 32 (207) Zmot. DS. – od sierpnia 1960 r.) samodzielnego batalionu czołgów, składającego się z nawet 51 czołgów (5 kompanii po 10 wozów oraz wóz dowódcy batalionu). Istotnym dopełnieniem siły armii było istnienie w ich strukturze samodzielnych batalionów i pułków czołgów, mających zadanie „przykrycia granicy NRD i RFN”. Według niepełnych danych:

- W 2 APanc Gw. – 138 i 221 oraz być może 145 Samodzielnym Pułku Czołgów (dalej: SPCz).
- W 1 APanc Gw. – 47 SPCz i 108 SPCz Gw. (?).

⁶⁷ Виктор Мураховский, „Развертывание новых типов танков в ГСБГ/ЗГВ”, *otvaga2004.ru*, dostęp czerwiec 20, 2019, <http://otvaga2004.ru/tanki/v-stroyu/razvertyvanie-v-gsvgzgv/>.

⁶⁸ „Soviet and Non-Soviet Warsaw Pact (NSWP) Forces in the CDE Zone – 31 December 1985”, *www.cia.gov*, dostęp czerwiec 20, 2019, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000605540001-0.pdf>.

- W 3 AO – 115 SPCz i 145 (?) SPCz.
- W 8 AO Gw. – 119 SPCz i 147 (?) SPCz.
- W 20 AO Gw. – 41 SPCz, 58 SPCz, 335 SPCz (?) – wyposażone nawet w 148 czołgów (3 bataliony, w każdym 3 kompanie po 16 sztuk czołgów)⁶⁹.

W przypadku sił wchodzących w skład 2 APanc Gw. w latach siedemdziesiątych 5 Samodzielna Brygada Pancerna (dalej: SBPanc) osłaniać miała wybrzeże Morza Bałtyckiego, natomiast 221 SPCz odcinek zachodniej granicy NRD od Wittenbergi do Dassow⁷⁰. W 1974 r. 5 SBPanc składała się z 5 batalionów czołgów (2 kompanie czołgów po 16 wozów, 1 kompania strzelców zmotoryzowanych) i jednego batalionu strzelców zmotoryzowanych (2 kompanie strzelców zmotoryzowanych i 1 kompania czołgów) liczących ogółem 176 czołgów T-55, 35 BTR-152, 202 samochody i 2025 żołnierzy. Oczekujący na przebrojenie na czołgi T-55 221 SPCz posiadał w 3 batalionach po 49 dział samobieżnych ISU-152 (ogółem 149 sztuk) i 733 żołnierzy⁷¹. Dekadę później dwa samodzielne pułki czołgów 2 APanc Gw. miały już jakościowo inny skład i prawdopodobnie też odmienne zadania. 138 SPCz stacjonujący w Güstrow-Primerwald, miał w swoim składzie 2 bataliony czołgów T-64 B. Pułk liczący 1049 żołnierzy wyposażony był w 99 czołgów T-64B, 10 BWP, 4 zestawy „Szyłka” i 4 rakietowe zestawy plot. „Strzała 10”. Drugi – 221 SPCz (Ludwigslust-Hagenow) składał się z 3 batalionów czołgów T-64B, kompanii piechoty zmotoryzowanej, dywizjonu artylerii samobieżnej i przeciwlotniczej. Pułk, liczący 1840 żołnierzy, dysponował 148 czołgami T-64B, 10 BWP, 18 armatohaubicami samobieżnymi, 4 zestawami artyleryjskimi „Szyłka” i 4 rakietowymi „Strzała 10”. Zgodnie z planami operacyjnymi 5 Armii NAL NRD, której miały zostać podporządkowane na wypadek wojny, pułki miały wziąć udział bezpośrednio w natarciu w pierwszym rzucie armii⁷².

⁶⁹ Lohmann, *Die Gruppe*, 131; Kersten, Löffler, Parchmann i Stoof, *Garnisonen*, 76–82; „История 115 отдельного танкового полка”, www.quarmbeck.narod.ru, dostęp sierpień 8, 2013, <http://www.quarmbeck.narod.ru/fan.html>.

⁷⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), Zbiór dokumentów dotyczących Układu Warszawskiego (dalej: Dokumenty UW), 02958/143, Propozycje Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR do opracowania planów operacyjnych WP, 22 XII 1973 r., 23.

⁷¹ Ibid., Organizacja osłony granicy siłami NAL NRD oraz SD współdziałania, 31 XII 1974 r., 161.

⁷² Lautsch, *Kriegsschauplatz*, 117–118, 135–138, 147.

Tabela 9. Skład wojsk lądowych GSWG w 1985 r.

Jednostka	Dywizje Pancerne	Zmotoryzowane Dywizje Strzeleckie	Dowództwo
1 APanc Gw.	9 DPanc, 11 DPanc Gw.	20 Zmot. DS Gw.	Drezno
2 APanc Gw.	16 DPanc Gw.	21 Zmot. DS, 94 Zmot. DS Gw., 207 Zmot. DS Gw.	Fürstenberg
3 AO	7 DPanc Gw., 10 DPanc Gw., 12 DPanc Gw., 47 DPanc Gw.		Magdeburg
8 AO Gw.	79 DPanc Gw.	27 Zmot. DS Gw., 39 Zmot. DS Gw., 57 Zmot. DS Gw.	Nohra
20 AO Gw.	25 DPanc, 32 DPanc Gw., 90 DPanc Gw.	35 Zmot. DS	Eberswalde
Ogółem	11	8	19

Źródło: „Reorganization of Soviet Ground Forces”, 3–5.

Na bazie 133, 154, 178 samodzielnych komendanckich batalionów ochrony oraz części pododdziałów 6 Zmot. DS. Gw. 20 sierpnia 1962 r. została sformowana 6 Samodzielna Zmotoryzowana Brygada Strzelecka (dalej: SZmot. BS), która dyslokowana była w Karlshorst. Brygada składała się z trzech batalionów czołgów (53, 54, 65), trzech samodzielnych zmotoryzowanych batalionów strzeleckich (133, 154, 178) oraz jednostek brygadowych. W 1982 r. przejęła – na mocy decyzji Szefa Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej – tradycje 186 Pułku Piechoty Strzelców Gw. 60 DS Gw. i zmieniła nazwę na 6 Berlińską SZmot. BS Gw. odznaczoną orderem Bohdana Chmielnickiego. Choć nie dostrzegali tego raczej służący w niej żołnierze, Brygada zaliczana była do jednostek elitarnych, a na pewno wyborowych – młodszych specjalistów wybierano spośród żołnierzy 74 Samodzielnego Zmotoryzowanego Szkolnego Pułku Strzeleckiego w Cottbus, a żołnierzy młodszego rocznika wprost z punktu przesyłowego we Frankfurcie nad Odrą. Wśród zadań żołnierzy Brygady było m.in. zapewnienie ochrony więzienia Spandau, a także wystawianie warty honorowej przy pomniku żołnierzy radzieckich w Tiergarten (w obu przypadkach w Berlinie Zachodnim). Ze względu

na liczebność i uzbrojenie Brygady (w 1991 r. posiadała ona jeszcze 141 czołgów T-64 oraz 66 BWP i 34 BTR) jej właściwym zadaniem, oprócz tzw. projekcji siły w Berlinie, był ewentualny udział w przygotowywanej na wypadek wybuchu konfliktu wojennego operacji zajęcia Berlina Zachodniego z pomocą wytypowanych jednostek NAL NRD, wojsk pogranicznych i oddziałów Ministerstwa Bezpieczeństwa NRD⁷³.

W ramach wzmocnienia sił specjalnych Grupy, poza już istniejącą 3 Brygadą Specjalnego Przeznaczenia w latach osiemdziesiątych, sformowano dodatkowo oddziały specjalnego przeznaczenia dla każdej z armii GSWG – 527 Samodzielna Kompania Specjalnego Przeznaczenia (2 APanc Gw.), 569 (20 AO Gw.), 602 (1 APanc Gw.), 792 (3 AO), 793 (20 AO Gw.), 794 (8 AO Gw.)⁷⁴.

Elitarny charakter miały także utworzone w połowie lat siedemdziesiątych ze składu samodzielnych batalionów rozpoznawczych poszczególnych dywizji ogółem 20 kompanii rozpoznawczo-desantowych, przeznaczonych do prowadzenia tzw. głębokiego wywiadu na tyłach wojsk przeciwnika⁷⁵.

W 1979 r. na podstawie dyrektywy Sztabu Generalnego z 3 sierpnia 1979 r. została rozformowana 105 Dywizja Powietrzno-Desantowa Gw., a na bazie jej pułków powstały brygady desantowo-szturmowe w składzie wojsk lądowych. Na bazie 111 Pułku Powietrzno-Desantowego w miejscowości Osz (Kirgiska SRR) sformowano 14 Samodzielną Brygadę Desantowo-Szturmową Gw. a następnie przerzucono ją do Cottbus w skład GSWG. Jeszcze w grudniu 1979 r. Brygadę przemianowano na 35 Samodzielną Brygadę Desantowo-Szturmową Gw.⁷⁶ Dodatkowym wzmocnieniem wojsk specjalnych Grupy były sformowane także w grudniu 1979 r. samodzielne bataliony desantowo-szturmowe – 899 (20 AO Gw.), 900 (8 AO Gw.), 1044 (1 APanc Gw.), 1185 (2 APanc Gw.)⁷⁷. Do ich dyspozycji były samodzielne eskadry śmigłowców transportowych oraz pułki śmigłowców poszczególnych armii.

⁷³ „6-я гвардейская отдельная мотострелковая Берлинская ордена Богдана Хмельницкого бригада”, 10otb.ru, dostęp sierpień 8, 2013, http://10otb.ru/6brig_history/6brig_6omsbr1962.html; Winfried Heinemann, „NVA-Pläne für eine „Berlin-Operation”, w *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*, red. Rüdiger Wenzke (Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2010), 61–70.

⁷⁴ Алёхин, *Воздушно-десантные*, 338–340.

⁷⁵ Ibid., 341–342.

⁷⁶ Ibid., 278.

⁷⁷ Ibid., 280.

Na początku lat osiemdziesiątych w coraz większym stopniu modernizowano także wyposażenie jednostek piechoty zmotoryzowanej Grupy. Do uzbrojenia coraz powszechniej wchodziły nieco ulepszone w porównaniu do swoich poprzedników (BTR-60) kołowe transportery opancerzone BTR-70 a także nowe bojowe wozy piechoty BWP-2. Pod koniec 1985 r. w dywizjach pancernych i zmotoryzowanych Grupy znajdowało się 4176 bojowych wozów piechoty, w tym 3426 BWP-1 i 750 BWP-2. Wszystkie zmotoryzowane pułki strzeleckie dywizji pancernych oraz jeden zmotoryzowany pułk strzelecki w każdej zmotoryzowanej dywizji strzeleckiej miały na wyposażeniu bojowe wozy piechoty. Reszta zmotoryzowanych pułków strzeleckich uzbrojona była w transportery opancerzone BTR-60 i – w coraz większej liczbie – w BTR-70: 1865 BTR-60 i 317 (lub 363) BTR-70. Już w latach siedemdziesiątych rozpoczął się proces przezbierania jednostek artyleryjskich. Dywizjony poszczególnych pułków, a także dywizyjne pułki artylerii stopniowo wyposażano w samobieżne systemy artyleryjskie 122 mm na szczeblu pułku (haubice typu „Gwozdika”) oraz 152 mm (haubice typu „Akacja”). Znalazło to nawet odzwierciedlenie w nazewnictwie, gdyż pułki artylerii przemianowane zostały na pułki artylerii samobieżnej. Pod koniec 1985 r., według oficjalnych danych radzieckich, w jednostkach dywizyjnych Grupy znajdowało się 990 samobieżnych haubic 2S1 („Gwozdika”) 122 mm, 420 haubic holowanych D-30 122 mm i 792 haubice samobieżne 2S3 („Akacja”) 152 mm⁷⁸. Warto zauważyć, że dywizje pancerne i zmotoryzowane w Grupie dysponowały nie tylko nowocześniejszym sprzętem pancernym (czołgi), ale także – w znacznie większym zakresie – samobieżnymi środkami artylerii niż, w pełni rozwinięte związki taktyczne Centralnej, Północnej i Południowej Grupy Wojsk Radzieckich. Zarówno zmotoryzowane, jak i pancerne dywizje GSWG miały – zgodnie z obliczeniami radzieckiego Sztabu Generalnego – najwyższy potencjał bojowy w Armii Radzieckiej. Współczynnik bojowy (przeliczeniowy) dla dywizji pancernej wyposażonej w czołgi T-64A i bojowe wozy piechoty wynosił 1,22, a dla zmotoryzowanej dywizji strzeleckiej gwardii (wyposażonej w czołgi T-64A, bojowe wozy piechoty i artylerię samobieżną) – aż 1,29. Dla porównania współczynnik ten dla amerykańskiej dywizji pancernej

⁷⁸ „Memorandum z 2 X 1986 r.”, [www.cia.gov](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000605540001-0.pdf), dostęp sierpień 2, 2019, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000605540001-0.pdf>.

wynosić miał według obliczeń radzieckich 1,23, a dla zachodnioniemieckiej dywizji zmotoryzowanej – 1,30⁷⁹.

Tabela 10. Liczba BWP, transporterów opancerzonych i środków artyleryjskich powyżej 100 mm w dywizjach pancernych i strzelców zmotoryzowanych GSWG na 31 grudnia 1985 r.

Dywizja	BWP	Transportery opancerzone	Środki artyleryjskie
20 Zmot. DS Gw.	188 BWP-1	257 BTR-60	54 2S1 18 D-30 54 2S3
9 DPanc	215 BWP-1 15 BWP-2	17 BTR-60 7 BTR-60 lub 70	72 2S1 36 2S3
11 DPanc Gw.	170 BWP-1 60 BWP-2	17 BTR-60 4 BTR-60 lub 70	54 2S1 18 D-30 56 2S3
21 Zmot. DS.	149 BWP-1	1 BTR-60 lub 70 305 BTR-70	54 2S1 18 D-30 36 2S3
94 Zmot. DS Gw.	134 BWP-1 15 BWP-2	305 BTR-60	36 2S1 54 D-30 36 2S3
207 Zmot. DS.	185 BWP-1 90 BWP-2	163 BTR-60	54 2S1 18 D-30 54 2S3

⁷⁹ Współczynniki te – dla sprzętu i dla całych jednostek wojskowych – były szeroko wykorzystywane w pracach planistycznych nie tylko w Armii Radzieckiej, ale także innych armiach krajów UW, np. w Wojsku Polskim. Przykładowo dla polskiej dywizji zmechanizowanej współczynnik ten wynosił zaledwie 0,67 a dla dywizji pancernej 0,51! Wynikało to z przyjętej przez sztabowców radzieckich w obliczeniach zasady mnożenia liczby jednostek sprzętu wojskowego przez jego szacowaną wartość bojową. Dla czołgów punktem wyjścia był czołg T-55, którego wartość określano jako 1, podczas gdy wartość czołgu T-64A wynosić miała – 1,50, a czołgu T-80 nawet – 2,8. Dla obliczania wartości bojowej jednostek punktem wyjścia była radziecka zmotoryzowana dywizja strzelecka mająca przypisaną wartość 1 (651 środków bojowych, czołgi T-55 i BWP). Radziecka gwardyjska zmotoryzowana dywizja strzelecka liczyła (według etatów) aż 842 środki bojowe. „Intelligence Information Special Report. Combat Potentials of the Armament and Combat Equipment of the Ground Forces and Aviation of the USSR and of the Probable Enemy and Table of Combat Potentials of Large Units, 25 VIII 1980”, www.cia.gov, dostęp sierpień 3, 2024, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/1980-08-25.pdf>.

Dywizja	BWP	Transportery opancerzone	Środki artyleryjskie
16 DPanc Gw.	188 BWP-1 45 BWP-2	17 BTR-60 7 BTR-60 lub 70	36 2S1 36 D-30 36 2S3
7 DPanc Gw.	188 BWP-1 45 BWP-2	24 BTR-60	54 2S1 18 D-30 36 2S3
10 DPanc Gw.	218 BWP-1 15 BWP-2	17 BTR-60 7 BTR-60 lub 70	26 2S1 36 D-30 36 2S3
12 DPanc Gw.	188 BWP-1 45 BWP-2	18 BTR-60 6 BTR-60 lub 70	54 2S1 18 D-30 36 2S3
47 DPanc Gw.	173 BWP-1 60 BWP-2	17 BTR-60 7 BTR-60 lub 70	54 2S1 18 D-30 36 2S3
27 Zmot. DS Gw.	185 BWP-1 90 BWP-2	164 BTR-60	72 2S1 54 2S3
39 Zmot. DS Gw.	230 BWP-1 45 BWP-2	160 BTR-60	72 2S1 24 D-30 54 2S3
57 Zmot. DS Gw.	159 BWP-1	307 BTR-60	36 2S1 36 D-30 54 2S3
79 DPanc Gw.	173 BWP-1 60 BWP-2	18 BTR-60 6 BTR-60 lub 70	36 2S1 36 D-30 36 2S3
35 Zmot. DS Gw.	104 BWP-1 45 BWP-2	305 BTR-60	54 2S1 18 D-30 54 2S3
25 DPanc	218 BWP-1 15 BWP-2	17 BTR-60 7 BTR-60 lub 70	36 2S1 36 D-30 36 2S3
32 DPanc Gw.	158 BWP-1 75 BWP-2	24 BTR-60	54 2S1 18 D-30 36 2S3
90 DPanc Gw.	203 BWP-1 30 BWP-2	18 BTR-60 6 BTR-70	72 2S1 36 2S3
Ogółem	3426 BWP1 750 BWP-2	1865 BTR-60 317(363) BTR-70	990 2S1 420 D-30 792 2S3

Źródło: „Memorandum z 2 X 1986 r.”.

Nowe wyposażenie otrzymały również brygady artyleryjskie szczebla armijnego oraz brygady wchodzące w skład 34 Dywizji Artylerii (dalej: DA). 286 Brygada Artylerii Armat (dalej: BAA) w 1975 r. w miejsce dział 130 mm zaczęła być przezbrajana w haubice 2S3 (przebrojenie ukończono w 1979 r.) i uległa przekształceniu w Brygadę Artylerii Haubic. 288 Brygada Artylerii Haubic (dalej: BAH) Gw. w latach osiemdziesiątych przebrojona została z haubic D-20 w najnowsze armatohaubice 2A65 „Msta-B” 152 mm (72 sztuki). 303 BAA Gw. w 1981 r. w miejsce części dział 130 mm otrzymała 36 armat samobieżnych 2S5 „Giacynt”. W 1982 r. dostarczono kolejne 36 dział, ale wkrótce (jeszcze w 1982 r.) zastąpiono je 48 armatami samobieżnymi 203 mm 2S7 „Pion”. W 1989 r. Brygada ponownie otrzymała na uzbrojenie armaty „Giacynt”. 307 Brygada Artylerii Rakietowej (dalej: BAR), uzbrojona w latach siedemdziesiątych w 72 wyrzutnie „Grad”, w 1978 r. otrzymała 36 wyrzutni 9P140 „Uragan” 220 mm. W 1982 r. dostarczonych zostało kolejnych 36 „Uraganów”. Czy na wyposażeniu Grupy pozostawał system rakietowy 300 mm „Smiercz” pozostaje kwestią sporną⁸⁰. Wzmocnieniu uległa także artyleria armijna. W latach 1981–1982 armijne pułki artyleryjskie zostały przeformowane w brygady artylerii i w dość szybkim tempie przebrojone z armat D-20 i M-46 w 72 samobieżne armaty 2S5 „Giacynt” 152 mm (308 BAA, 385 BAA Gw., częściowo 387 BAA Gw. – 36 armat samobieżnych i 33 armatohaubice holowane) poza 290 BAA 2 APanc Gw. i 390 BAA Gw., 8 AO Gw., które do początków lat dziewięćdziesiątych na wyposażeniu miały nadal 72 armatohaubice D-20 152 mm⁸¹.

Poważnemu wzmocnieniu uległa w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych także obrona przeciwlotnicza Grupy. Wiązało się to z przeformowaniem dywizyjnych pułków artylerii przeciwlotniczej w raketowe pułki przeciwlotnicze, wyposażone w mobilne wyrzutnie rakiet przeciwlotniczych „Kub”, a następnie także „Osa” (5 baterii po 4 wyrzutnie), oraz wprowadzeniem mobilnych i przenośnych

⁸⁰ „34-th Artillery Division”, www.wv2.dk/new/army/artyl/34ad.htm, dostęp sierpień 2, 2019, <http://www.wv2.dk/new/army/artyl/34ad.htm>. Hoffmann i Stoof, *Sowjetische*, 210–211; Феськов, Голиков, Калашников, Слугин, *Вооруженные*, 277. Zdaniem autorów niemieckich w 36 armat 2S7 „Pion” i 24 moździerze „Tulipan” 240 mm miała być uzbrojona 384 Brygada Artylerii Ciężkiej, stacjonująca w latach osiemdziesiątych w Letzlinger Heide, a 24 systemy „Smiercz” 2 Ciężka Brygada Rakietowa stacjonująca w Planken. W innych dostępnych opracowaniach brak potwierdzenia tej informacji.

⁸¹ Феськов, Голиков, Калашников i Слугин, *Вооруженные*, 277; Hoffmann i Stoof, *Sowjetische*, 213–225.

zestawów ракет przeciwlotniczych na szczebel pułku (dywizjon przeciwlotniczy składający się z 4 wyrzutni ракет przeciwlotniczych „Strieła-1” lub „Strieła-10”, 4 zestawów ZSU-23-4 „Szyłka”, 27 wyrzutni przenośnych „Strieła-2” lub „Igła”), a nawet batalionu (9 zestawów „Strieła-2” lub „Igła”). Ośłonę przeciwlotniczą na szczeblu frontu do połowy 1974 r. zapewniały pułki ракет S-75. W związku z wprowadzeniem do Grupy mobilnych zestawów „Krug” pułki te przeformowane zostały w brygady (np. 472 Rakietowy Pułk Przeciwlotniczy z okolic Magdeburga w 1974 r. przekształcony został w 202 Rakietową Brygadę Przeciwlotniczą – dalej: RBPlot). W połowie lat osiemdziesiątych część brygad podporządkowanych bezpośrednio dowództwu Grupy (frontu) wyposażono w najnowsze zestawy ракетowe S-300 (133 RBPlot – od 1984 r. 48 wyrzutni S-300; 202 RBPlot – od 1988 r. 24 zestawy S-300). W system „Krug” (27 wyrzutni) nadal wyposażona była 252 RBPlot z Gery. Rakietowe brygady przeciwlotnicze zapewniające ośłonę poszczególnych armii, początkowo wyposażone w mobilne zestawy „Kub”, w latach osiemdziesiątych przebrojone zostały w najnowsze zestawy ракет przeciwlotniczych „Buk” (24 zestawy) – 53 RBPlot (1 APanc Gw.), 61 RBPlot (2 APanc Gw.), 49 RBPlot (3 AO), 18 RBPlot (8 AO Gw.), 67 RBPlot (20 AO Gw.). Szczególny charakter miały dwie rakietowe brygady przeciwlotnicze, wyposażone w stacjonarne wyrzutnie ракет przeciwlotniczych, formalnie podporządkowane dowództwu Grupy, które zabezpieczając lotniska 16 ALot, w istocie stanowiły element obrony przeciwlotniczej terytorium Niemiec Wschodnich. 157 RBPlot (tzw. północna, z siedzibą dowództwa w Güstrow), sformowana w 1967 r., miała na swoim wyposażeniu 11 dywizjonów ogniowych ракет S-125M1. 163 RBPlot (tzw. południowa, siedziba dowództwa w Lipsku), powstała z przekształcenia 281 Rakietowego Pułku Przeciwlotniczego (dalej: RPPlot.). Dysponowała 12 dywizjonami ogniowymi ракет S-125M1. Pod koniec 1983 r. w jej skład włączono grupę dywizjonów dalekiego zasięgu (2 dywizjony ogniowe wyposażone w system S-200W „Wiega”), które rozmieszczono w okolicach Magdeburga, w pobliżu granicy z RFN. Przystosowane do montażu tzw. amunicji specjalnej (głowic jądrowych) rakiety 5W28 kompleksu S-200 (zasięg 255 km, pułap – 40 km) były w stanie, jak uważano, zapewnić zniszczenie natowskich samolotów wczesnego ostrzegania E-3A w głębi terytorium potencjalnego przeciwnika. Dopływ informacji zapewniał rozbudowany

system posterunków radiolokacyjnych dwóch brygad radiotechnicznych GSWG (40 i 45 Brygady Radiotechniczne) uzupełnianych przez wschodnioniemieckie posterunki radiolokacyjne⁸².

Poza wymienionymi jednostkami, przed przekształceniami organizacyjnymi drugiej połowy lat osiemdziesiątych, w Grupie znajdowało się wiele innych związków taktycznych i jednostek zarówno podporządkowania grupowego, jak i armijnego – w tym 4 Brygady i 15 samodzielnych pułków i batalionów wojsk łączności, 2 brygady, 10 pułków i szereg samodzielnych batalionów inżynierskich różnego rodzaju, 10 samodzielnych batalionów wojsk chemicznych oraz rozbudowane jednostki tyłowe, jak np. dwie brygady samochodowe, kilka brygad zabezpieczenia materiałowego czy brygada kładzenia rurociągów⁸³.

Struktura organizacyjna 16 ALot bez poważniejszych zmian przetrwała do wiosny 1980 r. W kwietniu 1980 r. rozwiązano dowództwo 61 Korpusu Lotnictwa Myśliwskiego (dalej: KLM) Gw., a dywizje mu podporządkowane przekazano w skład 71 KLM. Jednak z pięciu dywizji lotniczych Korpusu obie dywizje lotnictwa myśliwsko-bombowego (105 i 125 DLM-B) były podporządkowane jedynie administracyjnie. Choć formalnie dowództwo 61 Korpusu zostało zlikwidowane, de facto jego sztab i pozostałe struktury pozostały, stanowiąc bazę mobilizowanego na wypadek konfliktu zbrojnego 669 Korpusu Lotnictwa Frontowego, któremu podporządkowane miały zostać 105 i 125 DLM-B – pułki śmigłowców bojowych formalnie podległe armiom Grupy, jak również dywizjon bezpilotowych samolotów rozpoznawczych. Tym samym dowództwo 71 Korpusu stawało się w istocie dowództwem lotnictwa myśliwskiego, a na wypadek wojny dowódca Korpusu zostawał dowódcą lotnictwa myśliwskiego 1 Frontu, tworzonego z oddziałów Grupy oraz jednostek NAL NRD. W maju 1980 r. dowództwo 16 ALot przekształcono w Dowództwo Sił Lotniczych GSWG. Ponowne odtworzenie 16 ALot nastąpiło dopiero w maju 1988 r. Wraz z reaktywacją

⁸² Феськов, Голиков, Калашников и Слугин, *Вооруженные*, 281–282; Hoffmann i Stoof, *Sowjetische*, 211–227; Андрей Ленский и Михаил Цыбин, *Советские сухопутные войска в последний год Союза ССР. Справочник* (Санкт-Петербург: В&К, 2001), 241–258, 263–265; Ленский и Цыбин, *Советские войска ПВО в последние годы Союза ССР. Справочник*, cz. 3 (Санкт-Петербург: б.в., 2015), 115; Zbigniew Przęsak, „Przeciwlotniczy Zestaw Rakietowy S-200WE «Wega» (SA-5 Gammon)”, infowsparcie.net, dostęp sierpień 3, 2019, http://infowsparcie.net/wria/o_autorze/wsp78pr_s200we.html.

⁸³ Zob. m.in. Феськов, Голиков, Калашников и Слугин, *Вооруженные*, 387–388. Nieco inne dane: Hoffmann i Stoof, *Sowjetische*, 210–227.

16 ALot zniesiono szczebel korpusny – dowództwo zarówno 71 KLM, jak i 669 Korpusu Lotnictwa Frontowego (mobilizowanego) ostatecznie rozwiązano. Cztery dywizje, do tej pory wchodzące w skład korpusu (korpusów), podporządkowano bezpośrednio Sztabowi Armii. 16 DLM do 1990 r. miała pełnić specjalne funkcje w systemie obrony przeciwlotniczej wybrzeża i północnych Niemiec i nie była podporządkowana strukturalnie dowódczym odtworzonej 16 ALot⁸⁴. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX w. radzieckie siły lotnicze, stacjonujące w Niemczech Wschodnich, zostały wzmocnione przez dwa pułki lotnictwa szturmowego – 357 i 368 Pułk Lotnictwa Szturmowego (na samolotach Su-25), stacjonujące odpowiednio w Brandis i Tutow. Według ówczesnych koncepcji użycia miały one stanowić wsparcie dla dwu Operacyjnych Grup Manewrowych (dalej: OMG) mających na celu przełamanie obrony przeciwnika i manewrowe działania na jego tyłach. Jądrzem „północnej” OMG miała być 94 Zmot. DS Gw., południowej – 47 DPanc Gw. W drugim rzucie operować miały OMG, których bazą miały być 25 i 32 DPanc z 20 AO Gw.⁸⁵. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych dwa pułki 105 DLM-B zostały przebrojone w samoloty Su-24, będące w istocie bombowcami frontowymi. Mimo faktycznej zmiany charakteru jednostek, nie doszło do przemianowania obu pułków na jednostki lotnictwa bombowego⁸⁶.

Jedyną jednostką Floty Bałtyckiej bazującą na obszarze Niemiec Wschodnich pozostał (aż do swojego wycofania w 1992 r.) 234 dywizjon okrętów ochrony rejonu wodnego (okrętów ZOP), stacjonujący w Saßnitz. Na jego wyposażeniu były stosunkowo stare i niezbyt udane małe okręty zwalczania jednostek podwodnych – 2 typu 201 i 2 projektu 204, a także kuter redowy. Dowództwu Floty podporządkowane były też m.in. posterunki radiotechniczne w Ranzow, Wüstrow, Lome i Wick⁸⁷.

⁸⁴ „16 Luftarmee GSSD/WGT”, lsklv-ddr.de, dostęp luty 12, 2013, <http://lsklv-ddr.de/16.htm>.

⁸⁵ „Truppenluftabwehr der GSSD”, lsklv-ddr.de, dostęp luty 12, 2013, <http://www.lsklv-ddr.de/tla.htm>.

⁸⁶ „16 Luftarmee GSSD/WGT”.

⁸⁷ „Части Балтийского флота в Германии”, www.gsvg.ru, dostęp sierpień 8, 2013, <http://www.gsvg.ru/struktura/135-chasti-baltiyskogo-flota-v-germanii.html>.

3. Rola wojsk radzieckich stacjonujących w Niemczech Wschodnich na wypadek wybuchu konfliktu zbrojnego

Oddziały Grupy stacjonujące na obszarze Wschodnich Niemiec miały być jedną z najważniejszych sił działających na ZTDW, określany np. przez marsz. Andrieja Grieczkę w 1961 r. „Głównym Teatrem Działań Wojennych”⁸⁸. Sztabowcy radzieccy wyróżniali na ZTDW dwa kierunki strategiczne – Północnoniemiecki (północny) i Południowoniemiecki (południowy). Pierwszy miał szerokość około 300 do 400 km i głębokość od 1200 do 1400 km. Obejmował trzy kierunki operacyjne: Jutlandzki (Schleswig – Holstein), Nadmorski (północnonadmorski, haski) (Brema – Haga) i Nadreński (zagłębie Ruhry). Południowoniemiecki kierunek strategiczny, o szerokości około 500–600 km i głębokości 1200 do 1400 km, obejmował kierunki operacyjne lotaryński (luksemburski) (Frankfurt) i bawarski (Frankonia, Górna Bawaria, Jezioro Bodeńskie) i trzeci alpejski, zawierający obszar Austrii. Szczególne znaczenie dla sił UW miały dwa kierunki centralne – Zagłębie Ruhry i Lotaryngia, „ponieważ na ich terenie leżą najważniejsze obiekty strategiczne, przebiegają główne połączenia komunikacyjne i w następstwie należy oczekiwać tu głównych sił przeciwnika”⁸⁹. Na tych właśnie kierunkach operować miały, w wypadku konfliktu zbrojnego, jednostki Grupy wspierane przez przydzielone dywizje NAL NRD. Wojska Grupy tworzyć miały jądro sił pierwszego rzutu strategicznego. W przypadku wojny z oddziałów GSWG formowano Front Zachodni, określany także mianem 1 Frontu Zachodniego. Linia rozgraniczenia między 1 Frontem Zachodnim a 2 Frontem Nadmorskim biegła w kierunku miejscowości Kietz – Wriezen (wył.) – Gransee (wył.) – Wittstock – Uelzen – Vechta – Lingen – Arnhem – Malin. Linia rozgraniczenia między 1 Frontem Zachodnim a 3 Frontem (czechosłowackim) wieść miała wzdłuż linii: styk granic trzech państw: (RFN, NRD, Czechosłowacja) Aš – Bayreuth – Mosbach – Saarburg (wył.) – Chaumont (wył.)⁹⁰.

⁸⁸ Nielsen, *Die DDR*, 30.

⁸⁹ Ibid., 31.

⁹⁰ AIPN, Dokumenty UW, 02958/143, Propozycje Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR do opracowania planów operacyjnych WP, 22 XII 1973 r., 25; Petr Luňák, red., *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990* (Praha: Dokořan, 2007), 187, 257.

Działania wojenne miały rozpocząć się od ataku wojsk państw NATO, które to natarcie miało zostać z marszu powstrzymane, po czym siły UW przejść miały do zakrojonych na szeroką skalę działań kontrofensywnych. W pierwszym rzucie walczyć miały oddziały 2 APanc Gw., 3 AO, a na południu – 8 AO Gw. i 1 APanc Gw.⁹¹ Przykładowo – zadaniem bliższym 2 APanc Gw., działającej na prawym skrzydle frontu, miało być Arnheim i południowa granica Holandii z RFN, dalszym natomiast – Mons „i dalej na pld. wzdłuż granicy Belgia – Francja”. Drugi rzut wojsk Frontu stanowić miały, jak przewidywano, jednostki 20 AO Gw. oraz 3 Armii NAL NRD. Na północy początkowo działania obronne prowadzić miał V Korpus NAL NRD wsparty przez oddziały radzieckie (8 Zmot. DS NAL NRD i 94 Zmot. DS Armii Radzieckiej oraz samodzielne jednostki czołgów 2 APanc Gw.). W sprzyjających okolicznościach oddziały obu dywizji miały rozpocząć samodzielnie „natarcie w kierunku na Hamburg”. Po dwóch dobach od rozpoczęcia wojny do ataku przystąpić miały jednostki polskie wchodzące w skład 2 Frontu (Frontu Nadmorskiego). W trzecim dniu walk na kierunku działań 8 AO Gw. (Giessen/Frankfurt) do walk wejść miały oddziały drugiego rzutu operacyjnego tj. 2 Frontu Zachodniego (4 Frontu) utworzonego z jednostek Białoruskiego Okręgu Wojskowego⁹². Według optymistycznych wyliczeń i prognoz sztabowców radzieckich z lat sześćdziesiątych tzw. bliższe zadanie frontu, czyli dotarcie do zachodniej granicy Niemiec Zachodnich – do rzeki Ren – winno zająć 3 dni, według bardziej „realistycznych”, choć nadal życzeniowych norm z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych – 6–7 dni. Cała pierwsza operacja frontowa na głębokość około 600–700 km potrwać miała 12 do 15 dni⁹³.

Istotną rolę w działaniach armii odgrywać miało użycie broni jądrowej. W trakcie szkolenia i ćwiczeń zakładano, że przydzielone środki jądrowe powinny zostać wykorzystane przede wszystkim w pierwszej fazie operacji (dla osiągnięcia zadania bliższego – około 60–70%

⁹¹ Według danych czechosłowackich z 1964 r. 1 APanc Gw. znajdować się miała w II rzucie frontu, a jednostki Frontu Czechosłowackiego sąsiadować miały z 8 AO Gw. Luňák, red., *Plánování*, 187.

⁹² Nielsen, *Die DDR*, 48–52; AIPN, Dokumenty UW, 02958/143, Propozycje Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR do opracowania planów operacyjnych WP, 22 XII 1973 r., 23; Dane uzupełniające do Propozycji Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR do opracowania planów operacyjnych WP, 22 XII 1973 r., 28.

⁹³ Nielsen, *Die DDR*, 35–38, 52; Владимир Золотарёв, red., *История военной стратегии России* (Москва: Кучково поле, 2000), 473.

środków, w tym 50% dla wykonania pierwszego uderzenia jądrowego), 20–30% środków miało być użyte dla osiągnięcia zadania dalszego, a 10–15% pozostać w rezerwie dowództwa Frontu⁹⁴. W ćwiczeniach „Braterstwo Broni” w 1980 r. planowano dla całej operacji frontowej użycie 842 środków jądrowych, w tym 207 rakiet taktyczno-operacyjnych, 380 rakiet taktycznych, 255 bomb. W pierwszym uderzeniu wykorzystać miano 72 rakiety taktyczno-operacyjne, 62 rakiety taktyczne i 116 bomb jądrowych⁹⁵.

Pewne zmiany zarówno w składzie, jak i zadaniach 1 Frontu Zachodniego nastąpiły na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Wraz z rozbudową, wzrostem potencjału NAL NRD (do poziomu 6 dywizji w stałej gotowości bojowej i 5 rezerwowych zmotoryzowanych dywizji strzeleckich z pełnym etatowym wyposażeniem, mobilizowanych w ciągu 2 dni), zdecydowano o formowaniu na czas wojny, obok 3 Armii – jeszcze jednego związku operacyjnego – 5 Armii NAL NRD. Miały one pełnić rolę nie drugiego, a pierwszego rzutu nacierających wojsk, znajdując się na obu skrzydłach – południowym i północnym głównego radzieckiego zgrupowania uderzeniowego⁹⁶. Uwzględniając słabość sił Frontu Polskiego i biorąc pod uwagę formułowane co najmniej od 1980 r. przez polski Sztab Generalny postulaty dotyczące ograniczenia działań Frontu Nadmorskiego – w skrajnym przypadku – do jednego tylko (jutlandzkiego) kierunku operacyjnego⁹⁷, dowództwo radzieckie zdecydowało się ograniczyć pas natarcia jednostek polskich na kierunku haskim. Według planów operacyjnych (przygotowywanych pod kierunkiem radzieckim przez sztabowców wschodnioniemieckich), lewym sąsiadem zgrupowania polskiego miała już być w 1983 r. 5 Armia NAL NRD nacierająca z rubieży Wittenberge – Boizenburg w kierunku na Bocholt – Nordhorn, broniąca równocześnie częścią sił granicy wschodnioniemieckiej w rejonie Schwerinu⁹⁸.

W 1983 r. w skład 1 Frontu Zachodniego wchodziło 7 armii pancernych i ogólnowojskowych, 1 armia lotnicza (siły lotnicze) oraz jednostki podporządkowane bezpośrednio dowództwu frontu.

⁹⁴ Nielsen, *Die DDR*, 99.

⁹⁵ Ibid., 104.

⁹⁶ Lautsch, *Kriegsschauplatz*, 116–131.

⁹⁷ AIPN, Dokumenty UW, 02958/143, Sprawozdanie z konsultacji w Sztapie Generalnym sił Zbrojnych ZSRR, 28 III 1980 r., 135.

⁹⁸ Lautsch, *Kriegsschauplatz*, 135–138, 147.

Tabela 11. Skład 1 Frontu Zachodniego w 1983 r.

Związek operacyjny (taktyczny)	Siedziba dowództwa (w okresie pokoju)	Skład
Dowództwo Sił Lotniczych GSWG	Wünsdorf	6 DLM Gw., 125 DLM, 105 DLM-B, 16 DLM Gw., 125 DLM-B
34 DA	Poczdami	286 BAH, 288 CBAH, 303 BAA, 307 BAR
1 APanc Gw.	Drezno	9 DPanc, 11 DPanc Gw., 20 Zmot. DS Gw.
2 APanc Gw.	Fürstenberg	16 DPanc Gw., 21 Zmot. DS, 94 Zmot. DS Gw., 207 Zmot. DS
3 AO	Magdeburg	7 DPanc Gw., 10 DPanc Gw., 12 DPanc Gw., 47 DPanc Gw.
8 AO Gw.	Weimar-Nohra	27 Zmot. DS Gw., 39 Zmot. DS Gw., 57 Zmot. DS Gw., 79 DPanc Gw.
20 AO Gw.	Eberswalde-Finow	25 DPanc, 32 DPanc Gw., 35 Zmot. DS Gw., 90 DPanc Gw.
3 AO (NAL NRD)	Lipsk	4 Zmot. DS, 11 Zmot. DS, 7 DPanc, 10 Zmot. DS (mob.)
5 AO (NAL NRD)	Neubrandenburg	8 Zmot. DS, 9 DPanc, 19 Zmot. DS (mob.), 20 Zmot. DS (mob.)

Związek operacyjny (taktyczny)	Siedziba dowództwa (w okresie pokoju)	Skład
Rezerwa frontu		6 Zmot. DS (mob. – NAL NRD), 17 Zmot. DS (mob. – NAL NRD)
Specjalna grupa Berlin		1 Zmot. DS (NAL NRD), 6 Zmot. BS (AR)

Źródło: Siegfried Lautsch, *Kriegsschauplatz Deutschland. Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers* (Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2013), 113.

Po przyjęciu w drugiej połowie lat osiemdziesiątych doktryny obronnej zakładano działania na terenie Niemiec Wschodnich. Ponieważ nie wykluczano niemożności użycia w walkach oddziałów polskich, planowano, by w takiej sytuacji działania zostały ograniczone do defensywy. W pierwszym rzucie walczyć miały 3 armie radzieckie i 2 wschodnioniemieckie, w odwodzie, jako wojsk II rzutu, zamierzano użyć pozostałych 2 armii radzieckich wchodzących w skład Grupy⁹⁹.

Od przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. coraz większą rolę w radzieckim planowaniu wojennym odgrywała broń jądrowa i to nie tylko ta o znaczeniu strategicznym, ale także operacyjna i taktyczna. Jej zmasowane zastosowanie, gwarantujące powodzenie działań lądowych, przewidziano w scenariuszu olbrzymich ćwiczeń wojsk UW „Burja”¹⁰⁰. Koniec lat pięćdziesiątych XX w. był także momentem, kiedy pojawiły się efektywne i dostępne w relatywnie dużej liczbie środki przenoszenia – rakiety operacyjno-taktyczne i taktyczne oraz samoloty myśliwsko-bombowe Su-7. Systemy te na mocy decyzji kierownictwa UW (a de facto władz radzieckich) znalazły się na uzbrojeniu także wszystkich armii państw sygnatariuszy UW, wśród nich NAL NRD. Charakter konfliktu zbrojnego (masowe użycie broni nuklearnej, konieczność zadania natychmiastowego albo nawet uprzedzającego uderzenia)

⁹⁹ Nielsen, *Die DDR*, 52–53; Lautsch, „Zur operativen Einsatzplanung der 5. Armee der NVA im Rahmen einer Front der Vereinten Streitkräfte der Warschauer Vertragsorganisation in den 1980er Jahren”, w *Die Streitkräfte*, 35–59; Rüdiger Wenzke, „Die NVA und die Polnische Armee als Koalitionsstreitkräfte auf dem europäischen Kriegsschauplatz in den 1980er Jahren”, w *ibid.*, 97–125. W jednym z wariantów tzw. ofensywnego planu z 1983 r. przewidywano absencję oddziałów polskich, które miały wypełniać zadania „wewnętrzne”. Rolę przypisywaną wcześniej Frontowi Nadmorskiemu wypełniać miała 5 Armia NAL NRD.

¹⁰⁰ Nielsen, *Die DDR*, 70.

musiały też przekonać czynniki polityczne ZSRR do rozmieszczenia ładunków nuklearnych także na terytorium państw UW, zwłaszcza tam, gdzie stacjonowały jednostki Armii Radzieckiej. Na terenie Niemiec Wschodnich głowice jądrowe z pewnością znalazły się w momencie rozmieszczenia tam rakiet R-5M, a być może towarzyszyły także pojawieniu się w 1958 r. rakiet operacyjno-taktycznych.

Magazyny „broni specjalnej” lub „ładunków specjalnych”, jak określano broń jądrową w ówczesnej nomenklaturze wojskowej, pojawiły się też na części lotnisk, na których bazowały samoloty bombowe i myśliwsko-bombowe 24 ALot. Jako pierwsze powstały w latach 1961–1964 specjalnie wzmocnione konstrukcje na lotniskach Brand, Lärz i Finsterwalde¹⁰¹. Bezpośrednią ochroną magazynów ładunków jądrowych zajmowały się specjalne pododdziały KGB. Specjaliści obsługujący składy nosili w gwarze wojskowej miano „głuchoniemych”, ze względu na skrajną małomówność i tajemniczość, jaka ich otaczała. Za obsługę techniczną, a także dostarczenie i montowanie bomb nuklearnych na samolotach, odpowiadali żołnierze tzw. Baz Remontowo-Technicznych lub Ruchomych Baz Remontowo-Technicznych (ros. RTB – РТБ – *ремонтно-техническая база* lub PRTB – ПРТБ – *подвижная ремонтно-техническая база*) – 634 w Lärz, 2952 w Finsterwalde i 1092 w Brand¹⁰². W latach siedemdziesiątych XX w. na bazie modułowych konstrukcji schronów amunicyjnych typu Granit powstały kolejne składy broni specjalnej w Großenhain (1587 RTB), Groß Dölln (Templin) (1656 RTB), Werneuchen (451 PRTB) i Altenburgu (1652 PRTB)¹⁰³. Wzrost liczby baz i ładunków atomowych oraz termojądrowych wiązał się z jednej strony z coraz większym znaczeniem i coraz hojniejszymi „przydziałami” ładunków jądrowych walczącym wojskom, z drugiej – ze względu na wzrost liczby samolotów przystosowanych do użycia broni specjalnej – obok wersji Su-7, także Su-24, MiG-23, MiG-27, a nawet jedna z wersji Mig-21!

Mniej informacji dostępnych jest na temat składów broni jądrowej przeznaczonej dla wojsk lądowych (głowice pocisków raketowych, amunicja artyleryjska), które występowały pod kryptonimem Ruchomych Baz Remontowo-Technicznych. W latach osiemdziesiątych większość najnowszych systemów broni artyleryjskiej kalibru 152 mm

¹⁰¹ Freundt i Büttner, *Rote*, 49.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid., 51–52.

i większego przystosowana być miała do przenoszenia ładunków nuklearnych¹⁰⁴. Trudno jest ocenić liczbę tych przechowywanych na terenie NRD, ale na pewno musiały one wystarczyć do przeprowadzenia wszystkich planowanych uderzeń jądrowych wojsk 1 Frontu/Frontu Zachodniego (około 1000 głowic, bomb i pocisków). Warto dodać, że w latach 1967–1968 (podobnie jak w Polsce i Czechosłowacji) zbudowane zostały na koszt władz niemieckich dwa podlegające dowództwu GSWG „centralne składy”, które obsługiwać miały wschodnioniemieckie jednostki rakietowe – Stolzenhain i Lychen (w rejonie Fürstenberg). Stacjonujące w nich Bazy miały status „samodzielnych” (отдельная подвижная ремонтно-техническая база, OPRTB)¹⁰⁵.

Według danych z 30 stycznia 1982 r. na obszarze Niemieckiej Republiki Demokratycznej znajdowały się ogółem 24 składy jądrowe podporządkowane poszczególnym związkom taktycznym lub operacyjnym lotnictwa i wojsk lądowych, w części podległe dowództwu GSWG albo (jak w przypadku obiektów, w których magazynowano głowice dla NAL NRD) – 12 Zarządowi Głównemu Ministerstwa Obrony (dalej: ZG MO) ZSRR.

Tabela 12. Bazy składowania ładunków jądrowych na terenie NRD – stan na 30 stycznia 1982 r.

Nazwa jednostki	Numer	Lokalizacja	Podporządkowanie	Rok sformowania
11 PRTB	11817	Altenhein	8 AO Gw.	1959
52 PRTB	92846	Kapen	1 APanc Gw.	1959
261 PRTB	11649	Torgau	GSWG	1959
400 OPRTB	73259	Lychen-2	12 ZG MO ZSRR	1966
409 OPRTB	73274	Linda	12 ZG MO ZSRR	1966
451 PRTB (kryptonim: 526 Ruchoma Baza Remontu Samolotów)	26095	Werneuchen	16 ALot	1963
634 PRTB (kryptonim: 3304 Składnica Lotnicza)	53150	Lärz	125 DLM-B	1961
1092 PRTB (kryptonim: 3308 Składnica Lotnicza)	66683	Brandt	16 ALot	1966

¹⁰⁴ Lohmann, *Die Gruppe*, 126; Kersten, Löffler, Parchmann i Stoof, *Garnisonen*, passim.

¹⁰⁵ *Raketentruppen*, 65.

Nazwa jednostki	Numer	Lokalizacja	Podporządkowanie	Rok sformowania
1587 RTB (kryptonim: 528 Ruchoma Baza Remontu Samolotów)	21149	Großenhain	126 DLM	1972
1648 PRTB	57851	Altengrabow	3 AO	1962
1652 PRTB (kryptonim: 527 Ruchoma Baza Remontu Sprzętu Łączności)	23298	Nobitz bei Altenburg	6 DLM Gw.	1972
1655 PRTB	38673	Haale/ Angersdorf	8 AO Gw.	1962
1656 RTB (kryptonim: 528 Ruchoma Baza Remontu Samolotów)	23318	Groß Dölln	16 DLM	1972
1677 PRTB	38690	Wurzen	1 APanc Gw.	1966
1694 PRTB	45291	Bad Freienwalde	20 AO Gw.	1962
1699 PRTB	57845	Rederau	GSWG	1962
1842 PRTB	80512	Vogelsang	GSWG (152 BR Gw.)	1982
2454 PRTB	82431	Neues Lager (Königsbrück)	GSWG	1982
2618 PRTB	78559	Wilmersdorf	20 AO Gw.	1961
2620 PRTB	47982	Hohenleipisch	GSWG	1963
2952 PRTB (kryptonim: 3263 Składnica Lotnicza)	66698	Finsterwalde	105 DLM-B	1966
3272 PRTB	55543	Vogelsang	3 AO	1961
3274 PRTB	73654	Wulkow	2 APanc Gw.	1961
3397 PRTB	57842	Dannenwalde	2 APanc Gw.	1962

Źródło: Uhl, „The Armed Forces in Germany in the Changed Soviet Defence Strategy under Gorbachev”, w *The Withdrawal of Soviet Troops from East Central Europe. National Perspectives in Comparison*, red. Meißner i Morré (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021), 102.

Choć radzieckie jednostki wyposażone w rakiety i samoloty do przenoszenia głowic (bomb) jądrowych znajdowały się w stanie gotowości, to jednak nie sposób – na razie – ocenić, jaki czas mógł upłynąć od momentu powiadomienia do wykonania pierwszego uderzenia jądrowego¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Nielsen, *Die DDR*, 88.

4. GSWG w roli gwaranta stabilizacji systemu władzy w państwach Europy Środkowej w latach 1956–1981

Wypełnianie funkcji gwaranta radzieckiego wpływu politycznego i militarnego oraz czynnika stabilizującego system polityczny i dominującą rolę partii komunistycznej w państwach Europy Wschodniej (UW) nie ograniczyło się jedynie do wyprowadzenia wojsk Grupy na ulice miast niemieckich w czerwcu 1953 r. W październiku 1956 r., gdy rozważana była opcja siłowego rozwiązania tzw. kryzysu polskiego, do akcji wojskowej przygotowywanych było – prócz dwóch dywizji Północnej Grupy Wojsk, jednostek powietrzno-desantowych – także 12 dywizji radzieckich z Białoruskiego i Podkarpackiego Okręgu Wojskowego oraz GSWG¹⁰⁷.

12 lat później, w 1968 r. znaczna część sił GSWG uczestniczyła w interwencji wojskowej w Czechosłowacji. Jej oddziały stanowiły gros sił północnego zgrupowania wojsk. W jego składzie znalazły się 1 APanc Gw. i 20 AO Gw. Siły te wzmocnione i uzupełnione zostały przez szereg jednostek – poza siłami PGW, oddziałami NAL, WP i oddziałami przerzuconymi z przygranicznych okręgów wojskowych – innych armii GSWG: 1 APanc Gw., czy 8 AO Gw. 6, 7, 9 DPanc Gw. i 27 Zmot. DS Gw., 14 Zmot. DS z 20 AO Gw., 20 Zmot. DS Gw. z 8 AO Gw. i dwie jednostki z 25 i 47 DPanc z 3 AO i pułk czołgów z 21 Zmot. DS z 2 APanc Gw. oraz 20 AO Gw. w składzie – 6 Zmot. DS Gw., 35 Zmot. DS, 11 DPanc Gw. z 1 APanc Gw., a także siły 16 ALot – 126 DLM-B (3 pułki), 16 DLM Gw. (2 pułki), 6 DLM Gw. (2 pułki) i 105 DLM-B (1 pułk) oraz 5 pułków podporządkowanych dowództwu armii¹⁰⁸.

Strajki latem 1980 r., powstanie „Solidarności”, kryzys społeczny, polityczny i gospodarczy w Polsce wywołał poważne obawy co do bezpieczeństwa podstawowych szlaków tranzytowych i zaopatrzenia wojsk radzieckich stacjonujących w NRD. W połączeniu z obawą o utratę monopolu władzy przez partię komunistyczną w Polsce wpłynęło to na przygotowania do ewentualnej interwencji wojskowej w Polsce. Według scenariusza ćwiczeń, pod pretekstem których do Polski w grudniu 1980 r. wkroczyć miały poważne siły radzieckie, niemieckie

¹⁰⁷ Золотарёв, ред., *История военной*, 481.

¹⁰⁸ „Боевая группировка войск армий Варшавского Договора в операции «Дунай» в 1968 году в СССР”, [dunay1968.com](http://dunay1968.com/group-ings.html), dostęp sierpień 3, 2024, <http://dunay1968.com/group-ings.html>.

i czechosłowackie nie przewidywano w nich udziału dywizji GSWG, które w napiętej sytuacji międzynarodowej pełnić miały rolę osłony dla akcji przedsięwziętej w Polsce¹⁰⁹. Polski kryzys i swoista utrata wiarygodności sojuszniczej Polski przyczyniły się z jednej strony do opracowywania alternatywnych planów operacji wojskowych, w których wzrastała rola jednostek NAL NRD i nie przewidywano udziału w operacji zaczepnej polskiego Frontu Nadmorskiego¹¹⁰, z drugiej strony do wzmoczonych prac nad stworzeniem efektywnego połączenia morskiego (promowego) między portem w Kłajpedzie a nowym, budowanym od 1982 r. terminalem w Mukran (w pobliżu Sassnitz)¹¹¹.

5. GSWG a władze i społeczeństwo wschodnioniemieckie

Obecność około 400 tys. żołnierzy radzieckich (wraz z rodzinami – 600 tys.) niosła za sobą szereg problemów dla władz Niemiec Wschodnich (zadając niejednokrotnie kłam tezie o wzorcowej przyjaźni i braterstwie broni) oraz ograniczeń i uciążliwości dla mieszkańców tego kraju. Mimo deklaracji o redukcji wydatków ponoszonych przez NRD z tytułu obecności wojsk do stosunkowo niskiego poziomu, w rzeczywistości były one aż do końca pobytu armii radzieckiej w Niemczech Wschodnich wysokie i stanowiły poważne obciążenie dla budżetu tego państwa. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych do kosztów utrzymania GSWG NRD dopłacało, według wschodnioniemieckiego Ministerstwa Finansów, około 700–800 mln marek rocznie (np. w 1970 r. – 812 mln, 1980 r. – 745 mln, 1982 r. – 622 mln, 1984 r. – 700 mln marek¹¹²). Rzeczywiste dopłaty – przy uwzględnieniu wszystkich składników, np. nieopłacanych stawek czynszowych – były jeszcze wyższe – w 1978 r. szacowano je na 1,2 mld marek¹¹³, a według danych Ministra Obrony NRD Heinza Hoffmana sięgały w 1982 r. – 1758,1 mln, a w 1983 r. – 1714,1 mln marek wschodnioniemieckich!¹¹⁴

¹⁰⁹ Franciszek Puchała, „Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1945–1990 (Studium strategiczno-operacyjne)”, *Kwartalnik Bellona*, wydanie specjalne (2010): 245–246.

¹¹⁰ Lautsch, *Zur operative*, 35–59.

¹¹¹ Szerzej: Wolfgang Kietz, *Ostseefahren im Kalten Krieg* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2012).

¹¹² Satjukow, *Besatzer*, 106.

¹¹³ Ibid., 107–108.

¹¹⁴ Rüdiger Wenzke, „«Sozialistische Waffenbrüder»? Über die Beziehungen der Nationalen Volksarmee der DDR zu anderen Warschauer-Pakt-Armeen”, w *Der Warschauer Pakt. Von*

Tak więc spotykane w literaturze oceny mówiące np. o kosztach rzędu 12 mld marek za lata 1980–1990 mogą być poważnie zaniżone.

Mimo zmiany statusu wojsk radzieckich z okupacyjnych na sojusznicze, dowództwo Grupy, podobnie jak dowódcy podległych mu jednostek, w bardzo licznych przypadkach nie stosowało się do warunków umowy o stacjonowaniu, pozostając poza albo ponad prawem – budowała strzelnicę wojskowej w pobliżu ważnej szosy i w odległości kilkuset metrów od osiedla mieszkalnego czy niezapowiedziane zamykanie odcinków rzek na ćwiczenia w forsowaniu przeszkód wodnych mogą służyć za jaskrawe, choć nieodosobnione przykłady traktowania przez armię radziecką władz i obywateli kraju sojuszniczego¹¹⁵. Budziły one czasami spontaniczny protest ludności niemieckiej, tym groźniejszy, że godzący w oficjalną wizję przyjaźni niemiecko-radzieckiej¹¹⁶.

Próby utrzymywania surowej dyscypliny, podobnie jak warunki życia w koszarach, choć być może lepsze niż na terenie ZSRR, skłaniały nierzadko żołnierzy radzieckich do podejmowania prób dezercji. Obok spektakularnych (jak np. ucieczka samolotem Su-7 oficera technicznego lotnictwa z bazy w Grossenhain w 1973 r.)¹¹⁷, większość z nich przedsięwzięta była przez żołnierzy służby zasadniczej, odbywających ją przez kilka lat na terytorium NRD. Liczba ucieczek z bronią, pojazdami mechanicznymi, z aresztu lub w kierunku granicy, stosunkowo niewielka w końcu lat sześćdziesiątych, wyraźnie wzrosła w kolejnej dekadzie: w 1967 r. – 19, 1972 r. – 112, 1974 r. – 202, 1980 r. – 195 przypadków. W 1983 r. odnotowano skok, najprawdopodobniej spowodowany wzrostem obaw przed oddelegowaniem do Afganistanu, do 382 przypadków. Ten wysoki poziom utrzymał się – mimo symptomów odwilży politycznej – w drugiej połowie lat osiemdziesiątych (1985 r. – 437, 1987 r. – 446)¹¹⁸. Z punktu widzenia mieszkańców NRD poważniejsze zagrożenie niesły dokonywane przez wojskowych wykroczenia i przestępstwa. Również i tu można było dostrzec trwającą od lat siedemdziesiątych tendencję zwyżkową,

der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 bis 1991, red. Torsten Diedrich, Winfried Heinemann i Christian Ostermann (Berlin: Ch. Links Verlag, 2009), 94.

¹¹⁵ Satjukow, *Besatzer*, 93.

¹¹⁶ Виталий Никольский, „ГРУ в годы великой отечественной войны. Герои невидимого фронта”, *biography.wikireading.ru*, dostęp sierpień 20, 2019, <https://biography.wikireading.ru/250491>.

¹¹⁷ Freundt i Büttner, *Rote*, 49.

¹¹⁸ Satjukow, *Besatzer*, 10–143.

która zatrzymała się dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych (1976 r. – 887, 1980 r. – 1685, 1984 r. – 3000, 1988 r. – 1594 zdarzeń). Do najczęściej dokonywanych przestępstw należały kradzieże, a w końcu lat siedemdziesiątych i na początku lat osiemdziesiątych wypadki samochodowe, przynoszące niejednokrotnie ofiary w ludziach (zabici i ranni). Wśród najcięższych przestępstw ważną grupę stanowiły gwałty (1976 r. – 50, 1980 r. – 61, 1984 r. – 70, 1988 r. – 40). Mimo znaczącej liczby czynów zabronionych i karalnych dokonanych przez żołnierzy lub członków personelu GSWG, stanowiły one od 0,7% do 2,5% ogółu przestępstw odnotowywanych na terytorium NRD¹¹⁹.

Osobnym problemem, dość poważnym w skali całego kraju, były wypadki podczas ćwiczeń i lotów szkoleniowych, podpalenia lasów i zabudowań mieszkalnych, czy wreszcie uszkodzenia budynków gospodarczych i domów mieszkalnych podczas przemarszów i manewrów wojsk radzieckich¹²⁰.

6. Redukcje, restrukturyzacja, wycofanie wojsk radzieckich z Niemiec Wschodnich w latach 1987–1994

Grupa Radzieckich Wojsk w Niemczech była do lat osiemdziesiątych XX w. największym zgrupowaniem, znakomicie wyszkolonych, najlepiej wyposażonych i gotowych niemal do natychmiastowego użycia jednostek Armii Radzieckiej. Liczyła blisko 400 tys. ludzi, a na jej wyposażeniu, według danych z początków 1988 r. (a więc przed rozpoczęciem zapowiadzianych przez Michaiła Gorbaczowa redukcji), pozostawało 7900 czołgów, 7537 bojowych wozów piechoty i transporterów opancerzonych oraz 4414 systemów artyleryjskich powyżej 100 mm, nie licząc około 1,5 tys. samolotów i śmigłowców¹²¹.

Nowe kierownictwo partyjno-państwowe Związku Radzieckiego w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, dążąc z jednej strony do obniżenia poziomu napięcia międzynarodowego, a z drugiej próbując ograniczyć tempo wzrostu wydatków zbrojeniowych, wyraziło zgodę na podpisanie układu o likwidacji zasobu rakiet średniego zasięgu w Europie (8 grudnia 1987 r.), czego efektem był m.in. demontaż radzieckich systemów rakietowych na terenie NRD (Tiemperitz oraz Oka)

¹¹⁹ Ibid., 237–244; Kowalczyk i Wolle, *Roter*, 145–152.

¹²⁰ Zob. np. Satjukow, *Besatzer*, 270–279.

¹²¹ Дороговоз, *Танковый*, 33.

oraz SS-20 (Pionier), zobowiązało się także – niejako uwiarygodniając zmianę doktryny militarnej UW (maj 1987 r.) na wyłącznie obronną – na poważną redukcję sił GSWG. Podczas posiedzenia plenarnego ONZ 7 grudnia 1988 r. Gorbaczow zobowiązał się do jednostronnego zmniejszenia radzieckich sił zbrojnych o 500 tys. w ciągu 2 lat, wycofania z terytorium NRD, Czechosłowacji i Węgier oddziałów o liczebności 50 tys. żołnierzy oraz 5 tys. czołgów. Z obszaru NRD wycofane miały też zostać oddziały szturmowe i specjalnego przeznaczenia o jednoznacznie ofensywnym charakterze. Poza wycofaniem czterech dywizji pancernych (7 DPanc Gw. z Rosslau, 12 DPanc z Neuruppin, 25 DPanc z Vogelsang i 32 DPanc Gw. z Jüterbog) miała nastąpić restrukturyzacja zmierzająca do ograniczenia ofensywnego charakteru stacjonujących za granicą, przede wszystkim w Niemczech Wschodnich, wojsk¹²². Na mocy dyrektywy Ministra Obrony ZSRR z 25 stycznia 1989 r. dywizje pancerne miały składać się 2 pułków czołgów i 2 zmotoryzowanych pułków strzeleckich, a zmotoryzowane dywizje strzeleckie w miejsce organicznego pułku czołgów otrzymywały czwarty zmotoryzowany pułk strzelecki. W wyniku tego zabiegu dywizja pancerna posiadać miała o około 20% czołgów mniej (czyli 250 zamiast 328), a zmotoryzowana dywizja strzelecka nawet 40% czołgów mniej (155 zamiast 271)¹²³. Rozformowaniu (wycofaniu) lub przeformowaniu w zmotoryzowane pułki strzeleckie uległy także samodzielne pułki czołgów, dysponujące niebagatelną siłą ognia¹²⁴. Wycofywano jednak przede wszystkim sprzęt starszego typu – pozostawał najnowszy, którego liczba była stale – aż do 1990 r. uzupełniana. Proces ten prześledzić można na przykładzie czołgów T-80, których liczba między 1985 a 1990 r. (19 listopada 1990 r.) wzrosła ponad dwukrotnie do 2967 i stanowiła niemal $\frac{3}{4}$ zredukowanego do nieco ponad 4 tys. – parku czołgów jednostek radzieckich w Niemczech¹²⁵.

Po wycofaniu najnowszych rakiet operacyjnych w wojskach Grupy zrezygnowano (1987 r.) z utrzymywania oddzielnych dywizjonów rakiet taktycznych w strukturze dywizji. Wszystkie wyrzutnie nowych rakiet „Toczek” zostały połączone w brygady raketowe (3 dywizyjny, 12 wyrzutni) – po jednej w każdej z armii. Każda armia Grupy

¹²² Lohmann, *Die Gruppe*, 216.

¹²³ Ibid., Ленский і Цыбин, *Советские сухопутные*, 71–72.

¹²⁴ Феськов, Голиков, Калашников і Слугин, *Вооруженные*, 392–396, 303.

¹²⁵ Ленский і Цыбин, *Советские сухопутные*, 71–72.

posiadała także Brygadę Rakiet Operacyjno-Taktycznych (o 3 dywizjonach – łącznie 12 wyrzutni). Ponadto w bezpośrednim podporządkowaniu dowództwu Grupy pozostawały 2 Brygady Rakietowe: 164 BR (w Drachhausen) oraz 175 BR Gw. (w Oschatz), wyposażone – każda z nich – w aż 27 wyrzutni raketowych kompleksu 9K72 (Elbrus, „SCUD”). Reorganizacja nastąpiła jeszcze w 1982 r., po wycofaniu z NRD trzeciej brygady „frontowej” i rozdysponowaniu jej 18 wyrzutni między dwie pozostałe jednostki¹²⁶.

W związku ze zmianami doktryny militarnej Związku Radzieckiego i przyjęciem tzw. defensywnej strategii UW, doszło nie tylko do redukcji w potencjale lądowym wojsk radzieckich na terenie Niemiec Wschodnich, ale także do poważnych zmian w składzie lotnictwa Grupy (16 ALot). W lipcu 1989 r. przerzucono na obszar Białorusi dwa pułki 105 DLM-B wyposażone w samoloty Su-24 i Su-24 M. 116 PLM-B Gw. z lotniska Brand przeniesiony został do bazy w Rosiu (w pobliżu Wołkowyska), a 497 PLM-B z Grossenhain przeleciał na lotnisko w Lidzie. W zamian przybyły z Rosia: 968 PLM uzbrojony w MiG-29 (włączony w skład 6 DLM Gw., stacjonujący na lotnisku w Altenburgu) oraz 911 PLM-B z Lidy, który na lotnisku w Brand zastąpił 116 PLM-B Gw. Miejsce 497 PLM-B w Grossenhain zajął 296 PLM-B, latający na samolotach MiG-27D. Tym samym starsze samoloty Su-24 zostały zastąpione przez maszyny MiG-27, bardziej uniwersalne, zdolne do działań zarówno ofensywnych (bombardowanie) jak i defensywnych (samolot myśliwski). Trwał także proces wymiany sprzętu w pułkach lotnictwa myśliwskiego, w których MiGi-23 zastąpione zostały niemal całkowicie (poza jednym pułkiem) przez myśliwce MiG-29¹²⁷.

Tabela 13. Skład 16 ALot na początku 1989 r.

Jednostka	Pułki	Dowództwo
16 DLM Gw.	33, 773, 787 PLM	Damgarten
125 DLM-B	19, 20 PLM-B Gw., 730 PLM-B	Rechlin
6 DLM Gw.	31, 85 PLM Gw., 296 PLM	Merseburg

¹²⁶ Ibid., 35; *Raketentruppen*, 314–315.

¹²⁷ „Truppenabzug und Modernisierung”, www.lsklv-ddr.de, dostęp marzec 12, 2013, <http://www.lsklv-ddr.de/abzug2.htm>.

Jednostka	Pułki	Dowództwo
126 DLM	35, 73 PLM Gw., 833 PLM	Zerbst
105 DLM-B Gw.	116 PLM-B Gw., 497, 559 PLM-B	Grossenheim
	11 SPLR, 294 SPLR, 931 SPLR Gw., 357 SPLSzt., 368 SPLSzt., 226 SMPL	
	21	

Źródło: „Состав соединений и частей 16-й воздушной армии”, www.gsvg.ru, dostęp sierpień 8, 2013, <http://www.gsvg.ru/struktura/134-sostav-soedineniy-i-chastey-16-ya-vozdushnaya-armiya.html>; „Truppenabzug und Modernisierung”, www.lsklv-ddr.de, dostęp marzec 12, 2013, <http://www.lsklv-ddr.de/abzug2.htm>.

Część przemian organizacyjnych, zwłaszcza w przypadku lotnictwa działającego na rzecz bezpośredniego wsparcia walczących wojsk, miała na celu dostosowanie struktur do nowych koncepcji użycia śmigłowców na polu walki. Funkcjonujące do tej pory jako samodzielne eskadry śmigłowców bojowych, przydzielone poszczególnym dywizjom, wyodrębniono i scalono w pułki śmigłowców bojowych i transportowych. W ten sposób każda z armii dysponowała dwoma pułkami śmigłowcowymi, które mogły być efektywniej zadysponowane przez dowódcę armii. W 1987 r. sformowano na bazie 4 eskadr 440 Samodzielnego Pułku Śmigłowców (bojowych i dowodzenia) (Stendal, 3 AO), 1989 r. – 439 SPŚB (Parchim-Damm, 2 APanc Gw.), 486 SPŚ (Altes-Lager, 8 AO Gw.), 487 SPŚ (Prenzlau, 20 AO Gw.). Pułki te dysponowały znacznie większą siłą od klasycznych pułków śmigłowców bojowych. Przykładowo 336 SPŚ 8 AO Gw. w 1990 r. liczył 10 Mi-8 i 40 Mi-24, podczas gdy „scalony” z eskadr dywizyjnych 486 SPŚ miał do dyspozycji 34 Mi-8 i 45 Mi-24¹²⁸.

Krokiem mającym potwierdzić „normalizację” sytuacji w Europie stało się przemianowanie 30 czerwca 1989 r. na mocy Rozkazu nr 235 Ministra Obrony ZSRR „Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech” w „Zachodnią Grupę Wojsk” (dalej: ZGW)¹²⁹.

¹²⁸ Черняев і Ланде, *Армейская*, 135–139, 644–647.

¹²⁹ Kampe, *Das Oberkommando*, 49.

Na mocy podpisanego 12 września 1990 r. między rządami ZSRR, USA, Wielkiej Brytanii, Francji, RFN i NRD układu o ostatecznym uregulowaniu kwestii niemieckiej, obecność wojsk radzieckich na terytorium już wkrótce zjednoczonych Niemiec straciła swoją rację bytu. Ich planowe wycofanie miało zostać sfinalizowane do końca 1994 r.¹³⁰

Miesiąc później (12 października 1990 r.) ZSRR ze zjednoczonymi Niemcami (RFN) podpisał układ „o warunkach tymczasowego pobytu i planowego wycofania wojsk radzieckich z terytorium RFN”, dokument szczegółowo regulował zarówno kwestię dalszego pobytu oddziałów radzieckich, jak i ich wycofania. Układ został poprzedzony podpisaną na niższym szczeblu, ale zasadniczą z punktu widzenia ZSRR umową „o pewnych środkach tymczasowych”, na mocy której władze RFN zobowiązały się wypłacić 3 mld marek zachodnio-niemieckich na potrzeby utrzymania wojsk radzieckich w RFN do 1994 r. i dalsze 7,8 mld marek na budowę mieszkań dla żołnierzy zawodowych ZGW w części europejskiej ZSRR oraz 200 mln marek na przekwalifikowanie żołnierzy zawodowych armii radzieckiej i 1 mld marek na koszty transportu żołnierzy i majątku na wschód¹³¹.

Zgodnie z danymi przedstawionymi na potrzeby podpisanego 19 listopada 1990 r. w Paryżu Traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, ZGW w dniu 19 listopada 1990 r. liczyła 338 tys. żołnierzy, 4116 czołgów, 7948 bojowych wozów piechoty i transporterów opancerzonych, 2277 specjalnych pojazdów na bazie maszyn bojowych, 3578 dział i systemów rakietowych powyżej 100 mm, 170 mostów czołgowych, 390 śmigłowców bojowych i 315 transportowych¹³². Nieco inne dane zostały przedstawione przez Dowództwo Grupy w dniu 1 stycznia 1991 r., tj. w momencie rozpoczęcia planowej ewakuacji wojsk ZGW z Niemiec. Na terenie NRD przebywać miało 337 tys. żołnierzy i oficerów oraz 207 400 osób cywilnych (w tym 27 004 pracowników cywilnych i 180 396 członków rodzin). ZGW dysponowała: 180 wyrzutniami rakiet operacyjnych i operacyjno-taktycznych, 1023 rakietowymi systemami przeciwlotniczymi, 4209 czołgami i 8209 pojazdami opancerzonymi, 3682 działami, wyrzutniami rakietowymi i moździerzami oraz 454 artyleryjskimi systemami przeciwlotniczymi, 691 samolotami

¹³⁰ Foertsch, „Germany”, 154–159.

¹³¹ Ibid., 161–180.

¹³² Ленский и Цыбин, *Советские сухопутные*, 23.

i 683 śmigłowcami, 103 552 samochodami i 950 amfibiami¹³³. Majątek Grupy obejmował 2754 tys. ton różnego rodzaju materiałów, w tym 677 032 ton amunicji w 113 składach, ponadto 320 tys. ton znajdowało się bezpośrednio w miejscach stacjonowania jednostek wojskowych. Na potrzeby wojsk przechowywano 530 tys. ton środków i materiałów pędnych rozmieszczonych z 101 magazynach. Grupa składała się wówczas z 1808 jednostek i związków, które w 276 miejscowościach użytkowała 777 zespołów koszarowych i 36 290 budynków. Lotnictwo Grupy dyslokowane było na 47 lotniskach i lądowiskach. Żołnierze Grupy odbywali ćwiczenia na 116 poligonach. W użytkowaniu wojsk radzieckich znajdowało się około 2430 km² powierzchni NRD¹³⁴.

Co interesujące, zgodnie z ustaleniami z władzami NRD, jednostki Grupy w 1990 r. przejęły znaczną część najnowszego sprzętu NAL NRD – oprócz systemów dowodzenia, rozpoznania itp., także dostarczone do Niemiec Wschodnich baterie rakiet przeciwlotniczych S-300 PMU (8 wyrzutni), 24 wyrzutnie rakiet S-200 („Wiega”), 41 wyrzutni OSA AK, 36 wyrzutni „Striela-10”, raketowe pociski przeciwpancerne „Bastion” i „Szturm”, kompleks rakiet przeciwokrętowych, ponadto 21 wyrzutni 9K72 („Elbrus”) i 100 rakiet taktyczno-operacyjnych oraz 8 wyrzutni „Toczek” wraz z 51 pociskami raketowymi¹³⁵.

Tabela 14. Stan ZGW na 1 stycznia 1991 r.

Jednostka	Skład	Dowództwo
1 APAnc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru		Drezno
20 Podkarpacko-Berlińska Zmot. DS Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa	29 Zmot. PS Gw., 67 Zmot. PS Gw., 242 Zmot. PS Gw., 576 Zmot. PS Gw., 944 PAS Gw., 358 RPPlot Gw.	Grimma

¹³³ Kampe, *Das Oberkommando*, 58.

¹³⁴ Ibid.; Lohmann, *Die Gruppe*, 54–56; Hans Frank, „Die Westgruppe der Truppen (WGT)”, w *NVA Anspruch und Wirklichkeit. Nach ausgewählten Dokumenten*, red. Klaus Naumann (Berlin: Mittler & Sohn, 1993), 342.

¹³⁵ Kurt Schmidt, red., *Die Raketentruppen der NVA* (Berlin: Das Neue Berlin, 2013), 163, 168; Hoffmann i Stoof, *Sowjetische*, 209.

Jednostka	Skład	Dowództwo
9 Bobrujsko-Berlińska DPanc. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa	1 PCz Gw., 1321 Zmot. PS Gw., 70 PCz Gw., 302 Zmot. PS, 96 PAS	Riesa
11 Podkarpacko-Berlińska DPanc. Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa	7 PCz Gw., 40 PCz Gw., 44 PCz Gw., 249 Zmot. PS Gw., 841 PAS Gw., 1018 RPPlot	Drezno
Jednostki bezpośrednio podległe dowództwu armii	225 SPŚ, 484 SPŚ, 181 BR, 432 BR, 308 BA, 53 RBPlot, 41 BZMat, 253 SPR, 68 PPM, 3 SPŁ	
2 APanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru		Fürstenberg
21 Taganrogska Zmot. DS odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa	239 Zmot. PS, 240 Zmot. PS, 283 Zmot. PSGw., 568 Zmot. PS, 1054 PAS, 1079 RPPlot	Perleberg
94 Zwienigorodsko-Berlińska Zmot. DS Gw. odznaczona Orderem Suworowa	204 Zmot. PS Gw., 286 Zmot. PS Gw., 288 Zmot. PS Gw., 74 PCz Gw., 199 PAS Gw., 896 RPPlot	Schwerin
207 Pomorska Zmot. DS odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa	33 Zmot. PS, 41 Zmot. PS, 400 Zmot. PS, 591 Zmot. PS Gw., 693 PAS, 75 RPPlot Gw.	Stendal

Jednostka	Skład	Dowództwo
16 Umańska DPanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru, Orderem Lenina i Orderem Suworowa	47 PCz Gw., 65 PCz Gw., 60 Zmot. PS., 723 Zmot. PS Gw., 724 PAS Gw., 66 RPPlot Gw.	Neustrelitz
Jednostki bezpośrednio podległe dowództwu armii	172 SPŚ, 439 SPŚ, 290 BA, 112 BR, 458 BR, 61 RBPlot, 118 BZMat, 250 SPR, 69 PPM, 5 SPŁ	
3 AO odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru		Magdeburg
7 Kijowsko-Berlińska DPanc Gw. odznaczona dwukrotnie Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Lenina	55 PCz Gw., 56 PCz Gw., 79 PCz Gw., 40 Zmot. PS, 670 PAS Gw., 287 RPPlot Gw.	Roslau
10 Uralsko-Lwowska Ochotnicza DPanc Gw. imienia Marszałka Związku Radzieckiego R.A. Malinowskiego, odznaczona Orderem Rewolucji Październikowej, Czerwonego Sztandaru, Suworowa i Kutuzowa	61 PCz Gw., 62 PCz Gw., 63 PCz Gw., 248 Zmot. PS Gw., 744 PAS Gw., 359 RPPlot Gw.	Altengrabow
12 Umańska DPanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru, Lenina i Suworowa	48 PCz Gw., 332 PCz Gw., 353 PCz Gw., 200 Zmot. PS Gw., 117 PAS, 933 RPPlot	Neuruppin
47 Niżniednieprowska DPanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i B. Chmielnickiego	26 PCz, 153 PCz, 197 PCz Gw., 245 Zmot. PS. Gw., 99 PAS Gw., 1009 RPPlot	Hillersleben

Jednostka	Skład	Dowództwo
Jednostki bezpośrednio podległe dowództwu armii	178 SPŚ, 440 SPŚ, 36 BR, 448 BR, 49 RBPlot., 385 BA, 42 BZMat, 254 SPR, 36 PPM, 105 SPŁ	
8 AO Gw. odznaczona Orderem Lenina		Nora
27 Omsko-Nowobugaska Zmot. DS Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i B. Chmielnickiego	68 Zmot. PS. Gw., 243 Zmot. PS. Gw., 244 Zmot. PS. Gw., 28 PCz., 54 PAS Gw., 286 RPPlot Gw.	Halle
39 Barwienkowska Zmot. DS Gw. odznaczona dwukrotnie Orderem Czerwonego Sztandaru, Orderem Suworowa i B. Chmielnickiego	117 Zmot. PS. Gw., 120 Zmot. PS. Gw., 172 Zmot. PS. Gw., 585 Zmot. PS. Gw., 87 PAS Gw., 915 RPPlot	Ordurf
57 Nowobugaska Zmot. DS Gw. odznaczona Orderem Suworowa i B. Chmielnickiego	170 Zmot. PS. Gw., 174 Zmot. PS. Gw., 241 Zmot. PS. Gw., 51 PCz. Gw., 128 PAS Gw., 901 RPPlot	Naumburg
79 Zaporoska DPanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru, Suworowa i B. Chmielnickiego	17 PCz Gw., 45 PCz Gw., 211 PCz, 247 Zmot. PS. Gw., 172 PAS Gw., 1075 RPPlot	Jena

Jednostka	Skład	Dowództwo
Jednostki bezpośrednio podległe dowództwu armii	336 SPŚ, 486 SPŚ, 11 BR, 449 BR, 18 RBPlot., 390 BA, 119 SPCz, 65 PPM, 194 SPR, 91 SPŁ, 116 BZMat	
20 AO Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru		Eberswalde-Finnow
35 Krasnogradskaja Zmot. DS odznaczona Orderem czerwonego Sztandaru	62 Zmot. PS., 64 Zmot. PS., 69 Zmot. PS., 83 Zmot. PS. Gw., 219 PCz, 283 PAS Gw., 200 RPPlot	Krampniz
90 Lwowska DPanc Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Suworowa	6 PCz Gw., 68 PCz Gw., 215 PCz Gw., 81 Zmot. PS. Gw., 400 PAS, 208 RPPlot Gw.	Bernau
6 Berlińska SZmot. BS Gw. odznaczona Orderem B. Chmielnickiego		Berlin-Karlshorst
Jednostki podległe bezpośrednio dowództwu armii	337 SPŚ, 487 SPŚ, 27 BR, 464 BR, 67 RBPlot, 117 BZMat, 387 BA, 264 SPR, 44 PPM, 6 SPŁ	

Jednostka	Skład	Dowództwo
16 ALot odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru		Wünsdorf
6 Doniecko-Szegedzka DLM odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Suworowa	296 PLM-B, 31 PLM Gw., 85 PLM Gw., 968 PLM, 139 PLT	Merseburg
16 Świrska DLM Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru	33 PLM, 773 PLM, 787 PLM,	Damgarten
126 DLM odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru	35 PLM, 833 PLM	Zerbst
125 DLM-B odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru	19 PLM-B Gw., 20 PLM-B Gw.	Rechlin
105 DLM-B	296 PLM-B, 559 PLM-B, 911 PLM-B	Grossenhain
Jednostki podległe bezpośrednio dowództwu armii	11 SPLR, 226 SMPL, 357 SPLSz, 368 SPLSz	

Jednostka	Skład	Dowództwo
Jednostki podległe bezpośrednio dowództwu ZGW		
	157 RBPlot, 133 RBPlot, 202 RBPlot, 67 RBPlot, 163 RBPlot, 252 RBPlot, 164 BR, 175 BR, 40 BRad, 45 BRad, 1 BIS, 118 BŁ, 119 BŁ, 132 BŁ, 34 DA. (286 BAH Gw., 288 CBAH Gw., 303 BAA Gw., 307 BAR, 122 BAPPanc.), 64 BSap, 65 BSap, 27 PPM, 272 SPŁ, 29 SPWR, 239 SPŚ	

Źródło: Бурлаков, *Советские войска в Германии 1945–1994*, 5–22.

Jednym z priorytetowych zadań stał się wywóz broni jądrowej z terytorium wschodnich Niemiec. Odbывał się on specjalnymi transportami kolejowymi do portu w Mukran, a stamtąd drogą morską do Kłajpedy i zakończył w dniu 24 czerwca 1991 r.¹³⁶

Ewakuacja jednostek, mimo prób zapewnienia znośnych warunków życia (mieszkań), finansowanych przez władze RFN w docelowych miejscach stacjonowania na terytorium (jak się wkrótce okazało) Rosji, Białorusi czy Ukrainy, dla wielu zwłaszcza oficerów stanowiła życiową katastrofę. Okres ten zapisał się w historii nie tylko wieloma dezercjami, lecz także niejasnymi operacjami biznesowymi, handlem bronią, mieniem wojskowym etc.

¹³⁶ Бурлаков, *Советские войска в Германии 1945–1994*, 289.

Tabela 15. Przebieg ewakuacji wojsk radzieckich (rosyjskich) z terytorium Niemiec w latach 1991–1994

	Ogółem	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
Osoby, w tym:	546200	165000	30,2	164500	30,1	148274	27,1	60426	12,4
Żołnierze	338800	118000	32,5	101356	29,9	95159	28,1	32205	9,3
Cywilne	207400	55800	26,5	63144	30,4	53115	25,6	36141	17,5
Pojazdy, w tym:	123660	34500	27,8	38381	31,1	32371	26,2	18416	14,9
Czołgi	4209	1514	35,9	457	34,7	826	19,7	12	9,7
BWP i tr. op.	8209	2314	28,2	1581	19,3	2940	35,9	1374	16,6
Systemy artyl.	3602	1313	35,7	1235	33,6	856	23,3	278	7,4
Samoloty	691	130	18	189	27,4	241	34,9	131	18,9
Śmigłowce	683	110	17,3	361	52,7	63	9,2	141	20,8
Samochody	106194	29111	27,4	33550	31,6	27445	25,8	16000	15,2
Materiały, w tym:	2754530	701000	28,4	703950	28,5	828707	29,8	360833	13,3
Amunicja	677032	317500	46,9	193910	28,7	158030	22,2	15592	2,2

Źródło: „Abzug der Westgruppe der Truppen 1991–1994”, lsklv-ddr.de, dostęp marzec 12, 2013, <http://lsklv-ddr.de/wgt3.jpg>.

Z Niemiec wywożono niejednokrotnie wyposażenie mieszkań i koszar, a nawet takie elementy, jak specjalne panele, z których budowano drogi startowe na lotniskach radzieckich w NRD, a jednocześnie w ostatecznym rachunku nie doliczono się wielu ton amunicji¹³⁷.

Przewozy odbywały się głównie drogą lądową (transportami kolejowymi przez Polskę, mimo nieporozumień związanych z wysokością taryf tranzytowych) oraz drogą morską przez porty w Mukran, Rostocku i Wismarze. Ogółem przez Polskę przejechało około 64 tys. wagonów z ładunkiem wojskowymi, przez terminal w Mukran – 62 tys. wagonów, przez porty w Rostocku i Wismarze – 12,5 tys. wagonów i przez Czechy (oraz Słowację) – 6 tys. wagonów. Ponadto na wschód przewieziono (transportem morskim) 73 tys. wagonów

¹³⁷ Satjukow, *Besatzer*, 273; Freundt i Büttner, *Rote*, 46.

z ładunkiem cywilnym (przede wszystkim rzeczami ewakuowanych rodzin oficerów i pracowników Grupy)¹³⁸.

Na koniec 1993 r. dowództwu Grupy podlegała tylko 20 AO Gw. z 2 dywizjami pancernymi i brygadą strzelców zmotoryzowanych w Berlinie. 11 czerwca 1994 r. miała miejsce w Wündorf ostatnia parada wojsk radzieckich (rosyjskich). 31 sierpnia 1994 r. w Berlinie odbyła się w obecności prezydenta Federacji Rosyjskiej Borysa Jelcyna uroczystość pożegnania wojsk rosyjskich i ostatnia defilada pod pomnikiem w Treptow. 1 września 1994 r. opuścił Berlin ostatni pociąg specjalny z żołnierzami 6 Berlińskiej SZmot. BS Gw., a z lotniska w Sperenberg odleciał samolot z ministrem obrony Federacji Rosyjskiej, dowódcą Grupy i innymi generałami i oficerami. Jako ostatni, 9 września 1994 r., teren Niemiec opuścił Szef Sztabu Grupy, gen płk. Anton Tierientjew, wraz z zespołem oficerów¹³⁹.

Przez blisko 50 lat kilkuset tysięcy zgrupowanie wojsk radzieckich w Niemczech Wschodnich było swoistą wizytówką Związku Radzieckiego – siły militarnej, poziomu wyszkolenia, morale obywatela ZSRR, nowoczesności, sprawności i efektywności nie tylko mocarstwa, lecz także jego ideologii, systemu politycznego, społecznego i ekonomicznego. Był to obraz pełen kontrastów i trudnych do pojęcia sprzeczności. Nowoczesny sprzęt obsługiwali żołnierze, których warunki służby często pasowały do zupełnie innej, wcześniejszej epoki, niż ich broń. Jednak kilkuletni okres pobytu w NRD upływał przede wszystkim pod znakiem intensywnego szkolenia, żołnierze nie byli na ogół traktowani jako tania i mobilna siła robocza, która zwłaszcza latem i jesienią – jak w wielu jednostkach w Związku Radzieckim – kierowana była na wiele tygodni do pracy przy żniwach i wykopkach, by ratować plony w chronicznie niewydolnym rolnictwie „Kraju Rad”. Jednak intensywna służba i związany z nią trzyletni pobyt w izolowanym od miejscowej społeczności garnizonie były dla wielu z nich na tyle trudnym doświadczeniem, że służbę w GSWG określali mianem

¹³⁸ Бурлаков, *Советские войска в Германии 1945–1994*, 285–290; Lohmann, *Die Gruppe*, 230–233; Kampe, *Das Oberkommando*, 58; Kersten, Löffler, Parchmann i Stoof, *Garnisonen*, 85–86; Meißner, „Der Abzug der Westgruppe aus der Perspektive deutscher Quellen”, w *Der Abzug*, 56–73.

¹³⁹ Kampe, *Das Oberkommando*, 53–57.

„sytej katorgi”¹⁴⁰. Służba oficerów w jednostkach Grupy była natomiast swoistą nobilitacją, kierowani byli oni bowiem do oddziałów pierwszorazowych, najlepiej wyposażonych, w których praca, choć może bardziej wyczerpująca i bardziej odpowiedzialna niż gdzie indziej, była lepiej wynagradzana, dawała możliwość poznania nieco innego socjalistycznego świata. Swoisty szok kulturowy – wywołany zetknięciem się z życiem tak różnym od tego w Związku Radzieckim, a które było udziałem także ich rodzin, pracowników cywilnych oraz – choć w najmniejszym stopniu – również szeregowych czerwonoarmistów, był nostalgicznie wspominany przez kolejne dziesięciolecia m.in. na dziesiątkach forów internetowych. A przez wschodnie Niemcy przewinęło się w ciągu 50 lat około 8 mln obywateli ZSRR¹⁴¹.

Choć potencjał bojowy, budzący grozę na Zachodzie, scenariusze ćwiczeń oraz prawdopodobnie plany bojowe sugerowały jednoznacznie agresywny charakter i zamiary wojsk radzieckich, to – paradoksalnie – w przygotowaniach wojennych, nieustannie trenowanych ofensywach i operacjach zaczepnych pobrzmiewał strach i obawa przed zaskoczeniem przez potencjalnego przeciwnika, czyli przed powtórzeniem się czerwca 1941 r.

Respekt i strach były często również udziałem obywateli Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Nawet ci, którzy wierzyli w propagandowe slogany władzy, nawet sami przedstawiciele władz, dla których obecność Armii Radzieckiej była gwarancją zachowania ich monopolu rządzenia, musieli odczuwać niedogodności i dyskomfort związany z bezpardonowymi czasami, wypowiedziami i czynami reprezentantów „niezawodnego sojusznika i towarzysza broni”, ich brakiem szacunku dla suwerenności i poczucia własnej wartości „demokratycznego państwa niemieckiego” i jego reprezentantów.

Setki tysięcy czerwonoarmistów, tysiące czołgów i dział stojących w gotowości na wewnętrznej granicy Niemiec – na granicy dwóch systemów, nie mogło nie podsycać wyobraźni i obaw zarówno wojskowych, jak i obywateli demokracji/państw zachodnich. Jednak ta – odczuwana po obu stronach – równowaga strachu, której jednym z najważniejszych

¹⁴⁰ Никольский, „ГРУ”.

¹⁴¹ Według Michaiła Boltunowa 540 tys. oficerów, 180 tys. chorążych, 5380 tys. żołnierzy, 416 tys. pracowników cywilnych, do 1,5 mln członków rodzin. Михаил Болтунов, *ЗГВ: Горькая дорога домой* (Санкт-Петербург: Шанс, 1995), www.litmir.me, dostęp lipiec 30, 2019, <https://www.litmir.me/br/?b=177900&p=16>.

elementów składowych były oddziały GSWG, wzmacniana apokaliptyczną wizją spopielonych wybuchami ładunków termojądrowych wielkich połaci Europy i kreślona w opracowywanych po obu stronach barykady planach i scenariuszach wojennych, stawiających pod znakiem zapytania pojęcia wygranego i pokonanego, zwycięstwa i klęski, okazała się swoistym, choć kosztownym i ryzykownym zabezpieczeniem przed wybuchem prawdziwego konfliktu zbrojnego.

Aneks nr 1

Dowódcy Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech/ Grupy Wojsk Radzieckich w Niemczech/Zachodniej Grupy Wojsk w latach 1945–1994.

Imię i nazwisko	Okres dowodzenia
Marszałek Związku Radzieckiego Gieorgij Konstantinowicz Żukow	9 VI 1945 – 21 III 1946
Marszałek Związku Radzieckiego Wasilij Daniłowicz Sokołowski	21 III 1946 – 31 III 1949
Generał armii Wasilij Iwanowicz Czujkow	31 III 1949 – 26 V 1953
Marszałek Związku Radzieckiego Andriej Antonowicz Grieczko	26 V 1953 – 16 XI 1957
Marszałek Związku Radzieckiego Matwiej Wasiljewicz Zacharow	16 XI 1957 – 14 IV 1960
Marszałek Związku Radzieckiego Iwan Ignatjewicz Jakubowski	14 IV 1960 – 9 VIII 1961 18 IV 1962 – 26 I 1965
Marszałek Związku Radzieckiego Iwan Stiepanowicz Koniew	9 VIII 1961 – 18 IV 1962
Marszałek Związku Radzieckiego Piotr Kiryłłowicz Koszewoj	26 I 1965 – 31 X 1969
Generał armii Wiktor Gieorgijewicz Kulikow	31 X 1969 – 13 IX 1971
Generał pułkownik Siemion Konstantinowicz Kurkotkin	13 IX 1971 – 19 VII 1972
Generał armii Jewgienij Filippowicz Iwanowski	19 VII 1972 – 25 XI 1980
Generał armii Michaił Mitrofanowicz Zajcew	22 X 1980 – 6 VII 1985
Generał armii Piotr Gieorgijewicz Łuszew	6 VII 1985 – 11 VII 1986
Generał armii Walerij Aleksandrowicz Bielikow	11 VII 1986 – 12 XI 1987
Generał armii Boris Wasiljewicz Snietkow	26 XI 1987 – 13 XII 1990
Generał pułkownik Matwiej Prokopjewicz Burlakow	13 XII 1990 – 31 VIII 1994

Źródło: Бурлаков, *Советские войска в Германии 1945–1994*, 74–75.

Aneks nr 2

Szefowie Sztabu/Pierwsi Zastępcy Dowódcy Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech/Grupy Wojsk Radzieckich w Niemczech/Zachodniej Grupy Wojsk w latach 1945–1994.

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji
Generał pułkownik Michaił Siergiejewicz Malinin	10 VI 1945 – 11 XI 1948
Generał pułkownik Siemion Pawłowicz Iwanow	12 XI 1948 – 16 VI 1952
Generał armii Siergiej Matwiejewicz Sztienienko	17 VI 1952 – 16 III 1953
Generał lejtnant/generał pułkownik Aleksandr Pawłowicz Tarasow	VI 1953 – IV 1956
Generał lejtnant/generał pułkownik Nikołaj Pawłowicz Sidielnikow	IV 1956 – 11 V 1959
Generał lejtnant Gierman Fiodorowicz Woroncow	12 V 1959 – 10 III 1961
Generał lejtnant/generał pułkownik Grigorij Iwanowicz Ariko	11 III 1961 – 7 XII 1965
Generał pułkownik Władimir Władimirowicz Turantajew	8 XII 1965 – VII 1970
Generał lejtnant/generał pułkownik Władimir Zacharowicz Jakuszyn	VII 1970 – 3 IV 1974
Generał lejtnant/generał pułkownik Dmitrij Aleksandrowicz Grinkiewicz	4 IV 1974 – VI 1981
Generał lejtnant/generał pułkownik Iwan Wasiljewicz Swiridow	VI 1981 – VI 1984
Generał pułkownik Grigorij Fiedotowicz Kriwoszejew	VI 1984 – I 1987
Generał lejtnant Aleksiej Konstantinowicz Fiodorow	III 1987 – III 1988
Generał lejtnant Walerij Iwanowicz Fursin	III 1988 – IV 1989
Generał lejtnant Leontij Wasiljewicz Kuzniecowa	V 1990 – IX 1991
Generał major/generał lejtnant Igor Iwanowicz Podgornij	IX 1991 – II 1993
Generał lejtnant/generał pułkownik Anton Władimirowicz Tierientjew	II 1993 – 31 VIII 1994

Źródło: Феськов, Голиков, Калашников і Слугин, *Вооруженные*, 390.

Aneks nr 3

**Pierwsi Zastępcy Dowódcy Grupy Radzieckich Wojsk
Okupacyjnych w Niemczech/Grupy Wojsk Radzieckich
w Niemczech/Zachodniej Grupy Wojsk w latach 1945–1994.**

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji
Marszałek Związku Radzieckiego Wasilij Daniłowicz Sokołowski	11 VI 1945 – 21 III 1946
Generał pułkownik Pawieł Aleksiejewicz Kuroczkin	6 V 1946 – V 1947
Generał pułkownik/generał armii Wasilij Iwanowicz Czujkow	V 1947 – 24 III 1949
Generał pułkownik Aleksandr Aleksandrowicz Łuczynskij	11 IV 1949 – 26 IX 1949
Generał pułkownik Iwan Iljicz Ludnikow	26 IX 1949 – 17 XI 1951
Generał pułkownik Iwan Iwanowicz Fieduninskij	17 XI 1951 – 15 IV 1954
Generał pułkownik/generał armii Pawieł Iwanowicz Batow	8 VI 1954 – 12 III 1955
Generał pułkownik Piotr Kiryłowicz Koszewoj	15 VII 1955 – 10 VII 1957
Generał lejtnant/generał pułkownik Iwan Ignatjewicz Jakubowski	10 VII 1957 – 18 IV 1960 13 VIII 1961 – 17 IV 1962
Generał lejtnant/generał pułkownik Piotr Aleksiejewicz Bielik	23 V 1960 – 13 VIII 1961 17 IV 1962 – 18 VIII 1966
Generał lejtnant/generał pułkownik Siemion Konstantinowicz Kurkotkin	18 VIII 1966 – 25 IV 1968
Generał lejtnant/generał pułkownik Michaił Grigorjewicz Chomuło	12 V 1968 – 28 V 1969
Generał lejtnant/generał pułkownik Władimir Leonidowicz Goworow	28 V 1969 – 8 VI 1971
Generał lejtnant/generał pułkownik Walentin Iwanowicz Wariennikow	11 VI 1971 – 30 VII 1973
Generał lejtnant Piotr Georgijewicz Łuszew	30 VII 1973 – 26 VI 1975
Generał lejtnant/generał pułkownik Boris Wasiljewicz Snietkow	26 VI 1975 – 4 I 1979
Brak danych	4 I 1979 – I[?] 1983
Generał lejtnant Władimir Wasiljewicz Osipow	I[?] 1983 – III 1984
Generał lejtnant/generał pułkownik Władimir Michajłowicz Szurałow	III 1984 – 5 II 1985
Generał lejtnant Nikołaj Wasiljewicz Kalinin	5 II 1985 – 14 II 1986

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji
Generał lejtnant Iwan Wasiljewicz Fużenko	17 II 1986 – 5 I 1989
Brak danych	5 I 1989 – X 1991
Generał lejtnant/generał pułkownik Aleksiej Nikołajewicz Mitiuchin	X 1991 – 29 VI 1993

Źródło: Феськов, Голиков, Калашников і Слугин, *Вооруженные*, 391.

Wykaz skrótów użytych w tabelach:

AO – armia ogólnowojskowa

AO Gw. – armia ogólnowojskowa gwardii

APanc Gw. – armia pancerna gwardii

AUd. – armia uderzeniowa

BAA – brygada artylerii armat

BAH – brygada artylerii haubic

BAPanc – brygada artylerii przeciwpancernej

BAR – brygada artylerii rakietowej

BIS – brygada inżynieryjno-saperska

BŁ – brygada łączności

BR – brygada rakietowa

BRad. – brygada radiotechniczna

BSap – brygada saperów

BZMat – brygada zaopatrzenia materiałowego

CBAH – ciężka brygada artylerii haubic

CDPanc – ciężka dywizja pancerna

DA – dywizja artylerii

DLM – dywizja lotnictwa myśliwskiego

DLM-B – dywizja lotnictwa myśliwsko-bombowego

DPanc – dywizja pancerna

DS – dywizja strzelecka

DZmech – dywizja zmechanizowana

KLM – korpus lotnictwa myśliwskiego

OPRTB – samodzielna ruchoma baza remontowo-techniczna

PAS – pułk artylerii samobieżnej

PCz. – pułk czołgów

PLM – pułk lotnictwa myśliwskiego

PLM-B – pułk lotnictwa myśliwsko-bombowego

PLT – pułk lotnictwa transportowego

PPM – pułk pontonowo-mostowy

PRTB – ruchoma baza remontowo-techniczna
RBPlot – raketowa brygada przeciwlotnicza
RPPlot – raketowy pułk przeciwlotniczy
RTB – baza remontowo-techniczna
SMPL – samodzielny mieszany pułk lotniczy
SPLR – samodzielny lotniczy pułk rozpoznawczy
SPLSz. – samodzielny pułk lotnictwa szturmowego
SPŁ – samodzielny pułk łączności
SPR – samodzielny pułk radiotechniczny
SPŚ – samodzielny pułk śmigłowców
SPWR – samodzielny pułk walki radioelektronicznej
SZmot. BS – samodzielna zmotoryzowana brygada strzelecka
Zmot. DS – zmotoryzowana dywizja strzelecka
Zmot. PS – zmotoryzowany pułk strzelecki

Bibliografia:

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
Zbiór dokumentów dotyczących Układu Warszawskiego

Źródła drukowane

Luňák, Petr, red. *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*. Praha: Dokořan, 2007.
Яковлев, Александр, red. *Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы*. Москва: Международный Фонд „Демократия”, 2001.
Фурсенко, Андрей, red. *Президиум ЦК КПСС 1954–1964. Т. 1, Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*. Москва: РОССПЕН, 2003.

Wspomnienia

Burlakow, Matwej. *Wir verabschieden uns als Freunde. Der Abzug – Aufzeichnungen des Oberkommandierenden der Westgruppe der sowjetischen Streitkräfte*. Bonn–Fribourg–Ostrava: Inno Vatio, 1994.

Opracowania

Andreeva, Svetlana, Margot Blank, i Christoph Meißner, red. *Der Abzug. Die letzten Jahre der russischen Truppen in Deutschland. Eine fotografische Dokumentation von Detlev Steinberg*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2016.
Bange, Oliver. *Sicherheit und Staat. Die Bündnis und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2017.

- Büttner, Stefan, i Klaus Stark. „Nur 15 Minuten bis zum Atomschlag. Amerikanische und sowjetische Marschflugkörper in Deutschland”. *Flieger-Revue Extra* nr 32 (2011): 22–28.
- Elchlepp, Friedrich, Walter Jablonsky, Fritz Minow, i Manfred Röseberg. *Volksmarine der DDR. Deutsche Seestreitkräfte im Kalten Krieg*. Hamburg: Verlag Mittler & Sohn, 1999.
- Frank, Hans. „Die Westgruppe der Truppen (WGT)”. W *NVA Anspruch und Wirklichkeit. Nach ausgewählten Dokumenten*. Red. Klaus Naumann, 331–350. Berlin: Mittler & Sohn, 1993.
- Freundt, Lutz, i Stefan Büttner. *Rote Plätze. Russische Militärflugplätze. Deutschland 1945–1994. Fliegerhorste – Aerodrome – Militärbrachen*. Berlin: Aerolit, 2007.
- Grosser, Roland, red. *Raketentruppen der NVA-Landstreitkräfte – Geheimhaltungsgrad aufgehoben*. Halle: Projekte-Verlag Cornelius, 2012.
- Heinemann, Winfried. „NVA-Pläne für eine «Berlin-Operation»”. W *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*. Red. Rüdiger Wenzke, 61–70. Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2010.
- Hoffmann, Hans-Albert, i Siegfried Stoof. *Sowjetische Truppen in Deutschland und ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994. Geschichte, Fakten, Hintergründe*. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013.
- Iwanowski, Jewgeni, red. *Auf Gefechtposten. Ein Buch über die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland*. Berlin: Militärverlag der Deutsche Demokratischen Republik, 1977.
- Kampe, Georg-Hans. *Das Oberkommando der GSSD in Zossen-Wünsdorf. Zentrum der sowjetischen/russischen Militärpolitik in der DDR*. Hoppegarten: Verlag Dr. Erwin Meißler, 2009.
- Kersten, Olaf, Hans-Georg Löffler, Reinhard Parchmann, i Siegfried Stoof. *Garnisonen der NVA und GSTD. Zur Nutzung der militärischen Standorte von 1871 bis 2010*. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2011.
- Klietz, Wolfgang. *Ostseefahren im Kalten Krieg*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2012.
- Kowalczuk, Ilko-Sascha, i Stefan Wolle. *Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2001.
- Krüger, Dieter. *Am Abgrund: Das Zeitalter der Bündnisse-Nordatlantische Allianz und Warschauer Pakt 1947 bis 1991*. Berlin: Parzellers Buchverlag, 2013.
- Lautsch, Siegfried. *Kriegsschauplatz Deutschland. Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers*. Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2013.
- Lautsch, Siegfried. „Zur operativen Einsatzplanung der 5. Armee der NVA im Rahmen einer Front der Vereinten Streitkräfte der Warschauer Vertragsorganisation in den 1980er Jahren”. W *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*. Red. Rüdiger Wenzke, 35–59. Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2010.
- Lohmann, Horst. *Die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland 1945–1994. Ein historisches Abriss*. Hoppegarten: Verlag Dr. Erwin Meißler, 2010.
- Mahler, Gerhard. *Sowjetische Truppen in Deutschland. Konventionelle Bedrohung der Bundesrepublik Deutschland*. Kiel: Institut für Sicherheitspolitik, 1988.

- Meißner, Christoph. „Der Abzug der Westgruppe aus der Perspektive deutscher Quellen”. W *Der Abzug. Die letzten Jahre der russischen Truppen in Deutschland. Eine fotografische Dokumentation von Detlev Steinberg*. Red. Svetlana Andreeva, Margot Blank i Christoph Meißner, 56–73. Berlin: Ch. Links Verlag, 2016.
- Meißner, Christoph, i Jörg Morré. *Alltag. Politik. Kampfauftrag. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994*. Berlin: Deutsch-Russisches Museum Berlin-Karlshorst, 2019.
- Meißner, Christoph, i Jörg Morré, red. *The Withdrawal of Soviet Troops from East Central Europe. National Perspectives in Comparison*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021.
- Nadovič, Svetozar, Hartmut Foertsch, Imre Karácsony, i Zdzisław Ostrowski. *The Great Withdrawal. Withdrawal of the Soviet – Russian Army from Central Europe 1990–1994*. Bratislava: Ministry of Defence of Slovak Republic, 2005.
- Nielsen, Harald. *Die DDR und die Kernwaffen Die nukleare Rolle der Nationalen Volksarmee im Warschauer Pakt*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1998.
- Puchała, Franciszek. „Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1945–1990 (Studium strategiczno-operacyjne)”. *Kwartalnik Bellona*, wydanie specjalne (2010): 1–285.
- Schmidt, Kurt, red. *Die Raketentruppen der NVA*. Berlin: Das Neue Berlin, 2013.
- Satjukow, Silke. *Besitzer. „Die Russen” in Deutschland 1945–1994*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.
- Uhl, Matthias. „The Armed Forces in Germany in the Changed Soviet Defence Strategy under Gorbachev”. W *The Withdrawal of Soviet Troops from East Central Europe. National Perspectives in Comparison*. Red. Christoph Meißner i Jörg Morré, 95–111. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021.
- Uhl, Matthias. *Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär- und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962*. Oldenburg: De Gruyter, 2008.
- Uhl, Matthias, i Vladimir Ivkin. „«Operation Atom». The Soviet Union’s Stationing of Nuclear Missiles in the German Democratic Republic, 1959”. *Cold War International History Project Bulletin* nr 12–13 (2001): 299–307.
- Wagner, Armin, i Matthias Uhl. *BND contra Sowjetarmee. Westdeutsche Militärsplionage in der DDR*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2008.
- Wenzke, Rüdiger. „Die NVA und die Polnische Armee als Koalitionsstreitkräfte auf dem europäischen Kriegsschauplatz in den 1980er Jahren”. W *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*. Red. Rüdiger Wenzke, 97–125. Potsdam: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2010.
- Wenzke, Rüdiger. „«Sozialistische Waffenbrüder»? Über die Beziehungen der Nationalen Volksarmee der DDR zu anderen Warschauer-Pakt-Armeen”. W *Der Warschauer Pakt. Von der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 bis 1991*. Red. Torsten Diedrich, Winfried Heinemann i Christian Ostermann, 85–118. Berlin: Ch. Links Verlag, 2009.
- Wiener, Friedrich. *Die Armeen der Warschauer-Pakt Staaten*. München: Bernard und Graefe, 1979.
- Алехин, Роман. *Воздушно-десантные войска: история российского десанта (Vozdušno-desantnye vojska: istoriâ rossijskogo desanta)*. Москва: Эксмо, 2009.

- Басистов, Юрий, і Галина Ежова. *Под знаком красной звезды. Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.* Санкт-Петербург: Знание, 2005.
- Верхотуров, Дмитрий. *Группа советских войск в Германии. 50 лет на грани ядерной войны.* Москва: Вече, 2019.
- Дроговоз, Игорь. *Танковый меч СССР 1945–1991.* Москва: Пьедестал, 1999.
- Золотарёв, Владимир, red. *История военной стратегии России.* Москва: Кучково поле, 2000.
- Ленский, Андрей, і Михаил Цыбин. *Советские войска ПВО в последние годы Союза ССР.* Справочник, Часть 3. Санкт-Петербург: b.w., 2015.
- Ленский, Андрей, і Михаил Цыбин. *Советские сухопутные войска в последний год Союза ССР.* Справочник, Санкт-Петербург: B&K, 2001.
- Первов, Михаил. *Ракетные комплексы ракетных войск стратегического назначения.* Москва: „Виоланта”, 1999.
- Бурлаков, Матвей, red. *Советские войска в Германии 1945–1994. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994. Памятный альбом. Gedenkalbum.* Москва: Молода Гвардия, 1994.
- Толмачов, Евгений. *Небесный страж ГСВГ.* Калуга: Манускрипт, 2010.
- Феськов, Виталий, Валерий Голиков, Константин Калашников, і Сергей Слугин. *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской, cz. 1: Сухопутные войска.* Томск: Издательство НТЛ, 2013.
- Феськов, Виталий, Константин Калашников, і Валерий Голиков. *Советская Армия в годы холодной войны (1945–1991).* Томск: Издательство Томского университета, 2004.
- Черняев, Александр, і Алексей Ланде. *Армейская авиация на вертолетах 1948–2018 годы. Историко-документальный труд.* Москва: Издательский дом Академии имени Н.Е. Жуковского, 2018.

Internet

- „9K76 Tiemp-S – SS-12/SS-22 Scaleboard”. Militaryrussia.ru. Dostęp sierpień 8, 2015. [Http://militaryrussia.ru/blog/topic-193.html](http://militaryrussia.ru/blog/topic-193.html).
- „9K79 «Точка» – SS-21A SCARAB”. Militaryrussia.ru. Dostęp sierpień 1, 2019. [Http://militaryrussia.ru/blog/topic-191.html](http://militaryrussia.ru/blog/topic-191.html).
- „16th Red Banner Air Army”. www.ww2.dk. Dostęp czerwiec 25, 2019. [Http://www.ww2.dk/new/air%20force/army/16va.htm](http://www.ww2.dk/new/air%20force/army/16va.htm).
- „16 Luftarmee GSSD/WGT”. Lsklv-ddr.de. Dostęp luty 12, 2013. [Http://lsklv-ddr.de/16.htm](http://lsklv-ddr.de/16.htm).
- „34-th Artillery Division”. www.ww2.dk. Dostęp sierpień 2, 2019, [Http://www.ww2.dk/new/army/artyl/34ad.htm](http://www.ww2.dk/new/army/artyl/34ad.htm).
- „Abzug der Westgruppe der Truppen 1991–1994”. Lsklv-ddr.de. Dostęp marzec 12, 2013. [Http://lsklv-ddr.de/wgt3.jpg](http://lsklv-ddr.de/wgt3.jpg).
- „Estimates of Soviet Medium and Heavy Tanks in Active Units stationed in the NATO Guidelines Area (NGA), May 1974”. www.cia.gov. Dostęp czerwiec 20, 2019. [Https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1974-05-24.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1974-05-24.pdf).

- „Intelligence Information Special Report. Combat Potentials of the Armament and Combat Equipment of the Ground Forces and Aviation of the USSR and of the Probable Enemy and Table of Combat Potentials of Large Units, 25 VIII 1980”. www.cia.gov. Dostęp sierpień 3, 2024. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/1980-08-25.pdf>.
- „Memorandum z 2 X 1986 r.”. www.cia.gov. Dostęp sierpień 2, 2019. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000605540001-0.pdf>.
- „NIE 11-14-63, Capabilities of the Soviet General Purpose Forces, 1963-1969”. www.foia.cia.gov. Dostęp sierpień 8, 2013. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278462.pdf.
- „NIE 11-14-64, Capabilities of the Soviet General Purpose Forces, 1964-1970”. www.foia.cia.gov. Dostęp sierpień 8, 2013. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278463.pdf.
- „NIE 11-14-65, Capabilities of Soviet General Purpose Forces”. www.foia.cia.gov. Dostęp sierpień 8, 2013. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278467.pdf.
- „NIE 11-14-69, Soviet and East European General Purpose Forces”. www.foia.cia.gov. Dostęp sierpień 8, 2013. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278485.pdf.
- Przęsak, Zbigniew. „Przeciwlotniczy Zestaw Rakietowy S-200WE «Wega» (SA-5 Gammon)”. [Infowsparcie.net](http://infowsparcie.net). Dostęp sierpień 3, 2019. http://infowsparcie.net/wria/o_autorze/wsp78pr_s200we.html.
- „Reorganization of Soviet Ground Forces in East Germany”. www.foia.cia.gov. Dostęp sierpień 8, 2013. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000500600.pdf.
- „Soviet and Non-Soviet Warsaw Pact (NSWP) Forces in the CDE Zone – 31 December 1985”. www.cia.gov. Dostęp czerwiec 20, 2019. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000605540001-0.pdf>.
- „Truppenabzug und Modernisierung”. [Lsklv-ddr.de](http://www.lsklv-ddr.de). Dostęp marzec 12, 2013. <http://www.lsklv-ddr.de/abzug2.htm>.
- „Truppenluftabwehr der GSSD”. [Lsklv-ddr.de](http://www.lsklv-ddr.de). Dostęp luty 12, 2013. <http://www.lsklv-ddr.de/tla.htm>.
- „6-я гвардейская отдельная мотострелковая Берлинская ордена Богдана Хмельницкого бригада”. 10otb.ru. Dostęp sierpień 8, 2013. http://10otb.ru/6brig_history/6brig_6omsbr1962.html.
- „90 гвардейская танковая Львовская ордена Ленина Краснознаменная ордена Суворова дивизия”. [Polk68wunsdorf.narod.ru](http://polk68wunsdorf.narod.ru). Dostęp sierpień 8, 2013. <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple5.html>.
- „Боевая группировка войск армий Варшавского Договора в операции «Дунай» в 1968 году в ЧССР”. [Dunay1968.com](http://dunay1968.com). Dostęp sierpień 3, 2024. <http://dunay1968.com/groupings.html>.
- Болтунов, Михаил. „ЗГВ: Горькая дорога домой. Санкт-Петербург: Шанс, 1995”. www.litmir.me. Dostęp lipiec 30, 2019. <https://www.litmir.me/br/?b=177900&p=16>.
- Варенников, Валентин. „Неповторимое. Кн.3”. [Biography.wikireading.ru](http://biography.wikireading.ru). Dostęp lipiec 20, 2019. <https://biography.wikireading.ru/176225>.

- „История 207-й МСД (СД)”. 207msd.awardspace.biz. Dostęp sierpień 7, 2013. <http://207msd.awardspace.biz/index.php?part=history&page=1&act=full&textid=20091115090530>.
- „История 115 отдельного танкового полка”. www.quarmbeck.narod.ru. Dostęp sierpień 8, 2013. <http://www.quarmbeck.narod.ru/fan.html>.
- Мураховский, Виктор. „Развертывание новых типов танков в ГСБГ/ЗГВ”. От-
vaga2004.ru. Dostęp czerwiec 20, 2019. [http://otvaga2004.ru/tanki/v-stroyu/
razvertyvanie-v-gsvgzgv/](http://otvaga2004.ru/tanki/v-stroyu/razvertyvanie-v-gsvgzgv/).
- Никольский, Виталий. „ГРУ в годы великой отечественной войны. Герои
невидимого фронта”. Biography.wikireading.ru. Dostęp sierpień 20, 2019.
<https://biography.wikireading.ru/250491>.
- „Послевоенная история 69 МСП 1945-2005”. Polk69wunsdorf.narod.ru. Dostęp
marzec 20, 2013. <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html>.
- „Состав соединений и частей 16-й воздушной армии”. www.gsvg.ru. Dostęp
sierpień 8, 2013. [http://www.gsvg.ru/struktura/134-sostav-soedineniy-i-
chastey-16-ya-vozdushnaya-armiya.html](http://www.gsvg.ru/struktura/134-sostav-soedineniy-i-chastey-16-ya-vozdushnaya-armiya.html).
- „Список всех войсковых соединений ГСБГ”. Gsvg88.narod.ru. Dostęp sierpień
8, 2013. http://gsvg88.narod.ru/gsvg/army_gsvg.htm.
- „Части Балтийского флота в Германии”. www.gsvg.ru. Dostęp sierpień 8, 2013.
<http://www.gsvg.ru/struktura/135-chasti-baltiyskogo-flota-v-germanii.html>.

STRESZCZENIE

**Grzegorz Hryciuk, „A my stoimy tu z misją...”. Grupa
Radzieckich Wojsk w Niemczech – Zachodnia Grupa Wojsk
w latach 1954–1994. Aspekty przemian organizacyjnych.**

Tekst jest próbą nakreślenia dziejów, przemian organizacyjnych i ilościowych Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech (ros. GSWG) w latach 1954–1994, w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej, wpływającej na zadania, jakie stawiało przed nią kierownictwo radzieckie (w końcowym okresie rosyjskie). O ile na Zachodzie uznawana była za ofensywny taran, a przez stronę radziecką za pierwszą rubież obrony socjalizmu, stanowiła ona najbardziej wartościowy element składowy radzieckich sił lądowych w najgorętszych latach „Zimnej Wojny”. W tekście skupiono się na próbie rekonstrukcji zmian w organizacji i uzbrojeniu Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech, przedstawieniu – na podstawie dostępnych źródeł, wspomnień i literatury problemu – funkcji wewnętrznych i zewnętrznych, pełnionych przez to wysunięte najdalej na Zachód zgrupowanie radzieckich sił zbrojnych, i ukazaniu, jak uwarunkowania międzynarodowe, wyobrażenia o potencjalnym przeciwniku, zmiany w strategii i doktrynie wykorzystania sił zbrojnych odbijały się na obliczu i składzie wojsk Grupy.

Słowa kluczowe: Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), Niemiecka Republika Demokratyczna (NRD), Grupa Radzieckich Wojsk w Niemczech (Zachodnia Grupa Wojsk), Armia Radziecka, Układ Warszawski, Zimna Wojna

SUMMARY

**Grzegorz Hryciuk, “And Here We Stand on a Mission...”
The Group of Soviet Forces in Germany—Western Group of Forces
in 1954–1994. Aspects of Organisational Transformations**

This text constitutes an attempt to outline the history, organisational and quantitative transformations of the Group of Soviet Forces in Germany (GSFG) between 1954 and 1994, within the changing international context that influenced the tasks assigned to it by the Soviet—and, in the later period, Russian—command. While regarded in the West as an offensive battering ram and by the Soviet side as the foremost line of defence of socialism, it constituted the most valuable component of the Soviet land forces during the most intense years of the Cold War. The article focuses on reconstructing changes in the organisation and armament of the Group of Soviet Forces in Germany, and on presenting—based on available sources, memoirs and relevant literature—the internal and external functions performed by this westernmost formation of the Soviet armed forces. It also demonstrates how international circumstances, perceptions of a potential adversary and changes in military strategy and doctrine affected the structure and composition of the group's forces.

Keywords: Union of Soviet Socialist Republics (USSR), German Democratic Republic (GDR), Group of Soviet Forces in Germany (Western Group of Forces), Soviet Army, Warsaw Pact, Cold War

ZUSAMMENFASSUNG

Grzegorz Hryciuk, „Und wir stehen hier mit einer Mission...” Eine Gruppe der sowjetischen Streitkräfte in Deutschland – Westliche Streitkräftegruppe in den Jahren 1954–1994. Aspekte organisatorischer Veränderungen

Der Text ist ein Versuch, die Geschichte, die organisatorischen und quantitativen Veränderungen der Gruppe der sowjetischen Streitkräfte in Deutschland (russ. GSWG) in den Jahren 1954–1994 in einer sich wandelnden internationalen Lage zu skizzieren, die sich auf die Aufgaben auswirkte, die ihr von der sowjetischen (in der Endphase russischen) Führung gestellt wurden. Während er im Westen als offensiver Rammbock und von sowjetischer Seite als erste Verteidigungslinie des Sozialismus angesehen wurde, war er in den heißesten Jahren des „Kalten Krieges“ der wertvollste Bestandteil der sowjetischen Landstreitkräfte. Der Text konzentriert sich auf den Versuch, die Veränderungen in der Organisation und Bewaffnung der Gruppe der sowjetischen Streitkräfte in Deutschland zu rekonstruieren und auf der Grundlage verfügbarer Quellen (Erinnerungen und entsprechende Literatur)—die internen und externen Funktionen dieser westlichsten Formation sowjetischer Streitkräfte aufzuzeigen. Es wird darüber hinaus versucht nachzuzeichnen, wie sich internationale Bedingungen, Vorstellungen vom potenziellen Gegner sowie Ände-

rungen in der Strategie und Doktrin des Einsatzes der Streitkräfte auf das Erscheinungsbild und die Zusammensetzung der Truppen der Gruppe auswirkten.

Schlüsselwörter: Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken (UdSSR), Deutsche Demokratische Republik (DDR), Gruppe der sowjetischen Streitkräfte in Deutschland (Westliche Streitkräfte), Sowjetische Armee, Warschauer Pakt, Kalter Krieg